RISTO RYTI -SEURAN JULKAISUJA 3

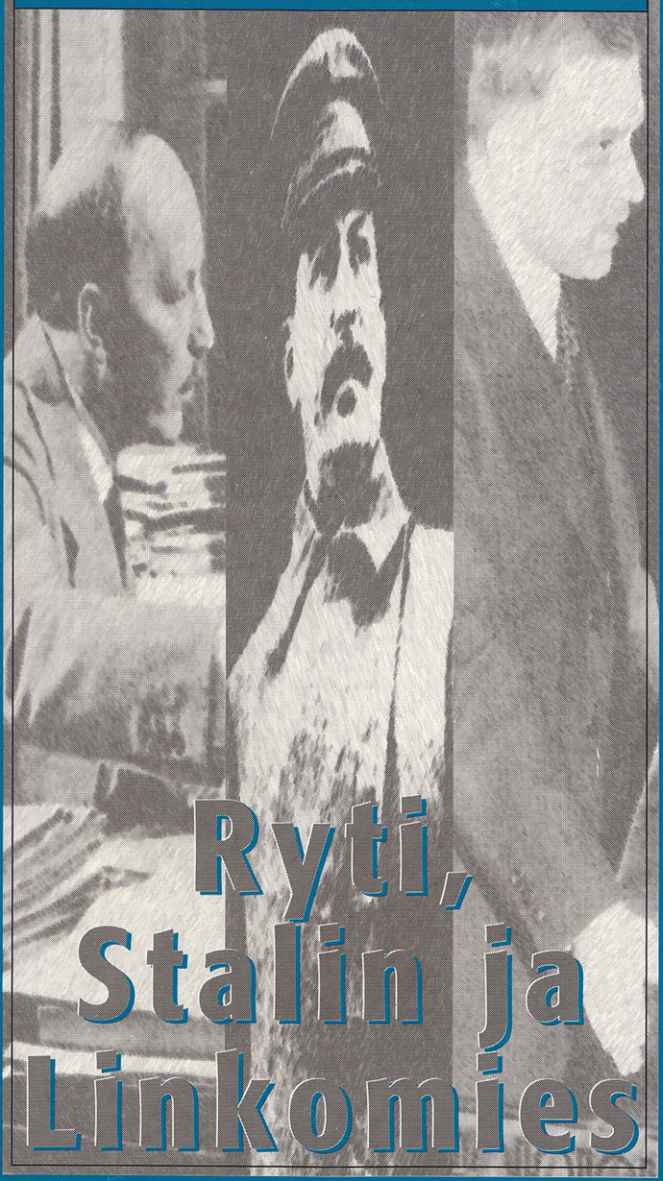

Ryti, Stalin ja Linkomies

Ryti, Stalin ja Linkomies

Toim.
JUKKA-PEKKA PIETIÄINEN

RISTO RYTI -SEURAN JULKAISUJA 3

Edita • Helsinki

© Kirjoittajat, Risto Ryti -seura ja Oy Edita Ab
Kansi ja taitto: Mika Huovinen

ISSN 1237-0452
ISBN 951-37-2314-3

Oy Edita Ab
Helsinki 1997

Saatteeksi

Risto Ryti -seuran nyt ilmestyvä julkaisu 3 sisältää ensinnäkin professori Ohto Mannisen seuran vuosikokouksessa 13.3.1997 pitämän esitelmän "Stalinin päämäärät 1939–1945 ja Risto Ryti", jossa Manninen valottaa Stalinin tavoitteita Suomen suhteen ja Risto Rytin mielikuvia niistä.

Aihe on edelleenkin mitä ajankohtaisin, sillä Risto Ryti -seuran myötävaikutuksella ja professori Mannisen toimittamana ilmestyi suomen kielellä elokuun lopulla 1997 Moskovan arkistoista löydetty ainutlaatuinen dokumentti ("Puna-armeija Stalinin tentissä"), jossa Neuvostoliiton korkein poliittinen ja sotilaallinen johto keskustelevat huhtikuun puolivälissä 1940 talvisodan kokemuksista.

Tämä julkaisu sisältää myös 5.4.1997 pidetyn kolmannen Huittisten seminaarin esitelmät. Seminaarin järjestivät tälläkin kertaa Huittisten kaupunki ja Turun kesäyliopiston Huittisten toimipaikka yhdessä Risto Ryti -seuran kanssa. Seminaarin avasi kaupunginjohtaja Eero Väätäinen.

Seminaarin aihe Ryti – Linkomies – Satakunta oli ilmeisen onnistuneesti valittu. Seminaari keräsi liki 200 kuulijaa ja keskustelu oli vilkasta. Myös paikalliset tiedotusvälineet huomioivat seminaarin kiitettävästi.

Risto Ryti -seuran puolesta haluan kiittää vielä kerran kaikkia edellä mainittujen tapahtumien onnistumiseen vaikuttaneita henkilöitä sekä toivottaa seuramme jäsenet ja muut kansakuntamme historiasta kiinnostuneet tervetulleeksi tämän julkaisun pariin.

Helsingissä elokuussa 1997

JUKKA-PEKKA PIETIÄINEN

Risto Ryti -seuran sihteeri

Sisällys

Saatteeksi • 3

I

Ohto Manninen:
Stalinin päämäärät 1939-1945 ja Risto Ryti • 7

II

Eero Väätäinen:
Seminaarin avaus • 27

Päiviö Tommila:
Legendaarinen yliopistomies ja pääministeri
Edwin Linkomies (1894-1963) • 29

Mauno Jokipii:
Edwin Linkomies ja Satakunta • 35

Seikko Eskola:
Edwin Linkomies ja kirjallisuus • 51

Ari Uino:
Linkomies suomalaisuusmiehenä • 65

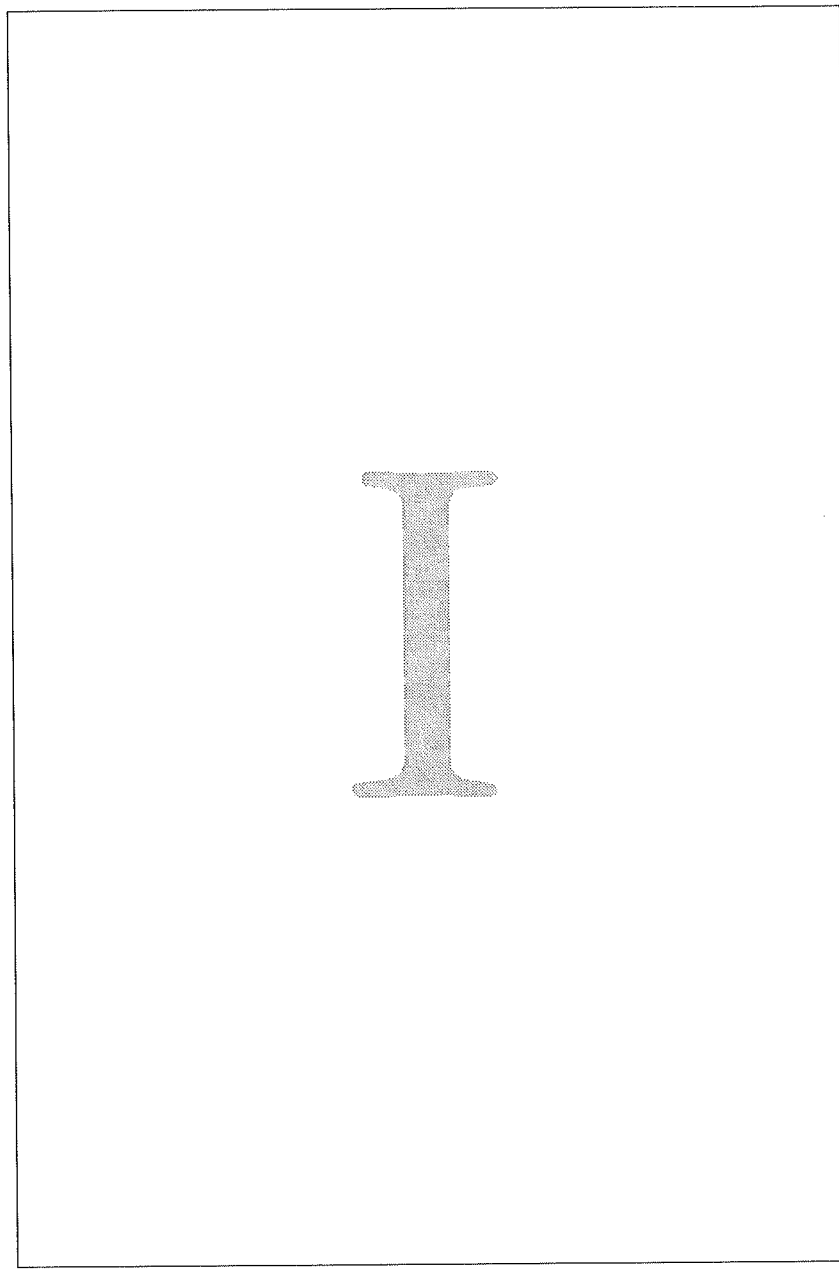

OHTO MANNINEN

Stalinin päämäärät 1939 – 1945 ja Risto Ryti

Neuvostoliiton ulkopolitiikalla on aina – myös toisen maailmansodan vaiheissa – ollut avoin, julkinen puolensa ja epävirallinen puolensa. Näiden taktiikat ja strategiat ovat poikenneet toisistaan. Epävirallista puolta on vaikeampi tutkia, joskin lähteissä on nähtävissä taktisia liikkeitä, joita toteuttivat Komintern tai NKVD:n edustajat. Tällainenhan oli tunnettu Jartsevin tapaus Suomessa vuosina 1938–1939.

Julkiseen puoleen kuului siihenkin kahdenlaisia piirteitä: toisaalta sanoihin "rauhaarakastava", "rauhantahtoinen" liittyvä propagandistinen puoli ja toisaalta hyvinkin tiukka kansainväliselle, myös kapitalististen maiden, voimapolitiikalle tyypillinen neuvottelu- ja sanelupolitiikka.

Epävirallinen puoli taas saattoi ajaa samaista voimapolitiikkaa ilman pintakiiltoa, muiden maiden hallituksiin nähden, tai sitten käyttää idealistisia maailmanvallankumouksen ja vallankumouksen termejä, lähinnä omiin aatetovereihin päin.

Neuvostoliitto tarkoittaa tässä esityksessä melko lailla samaa kuin Stalin, koska Stalin piti Neuvostoliittoa lujasti kourissaan. Toisaalta juuri tämän diktaattorin aseman takia on hänen todellisia päämääriään vaikeaa selvittää. Hänen omassa arkistossaan näyttäisi olevan niukasti henkilökohtaisia muistiinpanoja, eikä ole vihjeitäkään siitä, että jossain piilossa olisi vielä jokin henkilökohtaisempi tai salaisempi arkisto.

Näyttää siltä, että joudumme arvailemaan Stalinin vilpittömimpiä reaktioita niistä huutomerkeistä ja huudahduksista, joita hän on kirjannut saamiensa raporttien reunoihin. Tunnemme kyllä nykyisin jo myös Stalinin sisäpiirissä esittämiä ajatuksia, mutta niissäkin saattaa olla mukana kaunistelua ja selittelyä. Toisaalta on muistettava, että

demokraattisissakin valtioissa on ollut valtiomiehiä, jotka eivät koskaan ole sisimpiä ajatuksiaan paperille kirjanneet. Stalininkin suhteen on siis käytettävä niitä lähteitä, joita käytettävissä on.

Ulkopolitiikan käytännön toteuttamisessa Stalinin tärkeimpiä apulaisia olivat ulkoasiain kansankomissaari V.M. Molotov (1939–) sekä apulaiskansankomissaarit V.G. Dekanozov (1939–), S.A. Lozovski (1939–), A.J. Vyshinski (1940–), M.M. Litvinov (1941–) ja I.M. Maiski (1943–).

Poliittiset ja sotilaalliset toimet ovat toki varsin selviä indikaatioita politiikasta. Ne rajaavat Neuvostoliiton tavoitteita. Poliittiset vaatimukset ja hyökkäyskäskyjen tavoitteet ovat politiikan maksimitavoitteita tai minimitavoitteita, hieman tilanteesta riippuen. Stalin oli ulkopolitiikassaan reaalipoliitikko, joka kulloinkin tyytyi siihen, mikä osoittautui mahdolliseksi. Lisäksi hän selitti aina saavuttaneensa tavoitteensa.

Puhuttaessa Neuvostoliiton tavoitteista on kaiken aikaa pidettävä mielessä, että maksimi- ja minimitavoitteiden taustalla oli vielä ideaaliratkaisu, joka olisi toteutuessaan ollut maksimiakin laajempi.

Toisen maailmansodan suurvaltasuhteiden linjoista, ja tällöin myös Neuvostoliiton päämääristä, on kirjoitettu paljon. Suomen kohdalta varsin kattava on Tuomo Polvisen teos "Suomi kansainvälisessä politiikassa 1941–1947, 1–3" (1979–1981). Tässä esityksessä voidaankin siis keskittyä entisen Neuvostoliiton arkistoista yleiskuvaan saatuihin tarkennuksiin.

Toisen maailmansodan aikana Neuvostoliiton tavoitteet on usein selkeästi määriteltävissä alue- ja rajakysymyksiksi mutta usein myös epäselvemmin poliittisen vaikutusvallan lisäämiseksi tai varmistamiseksi.

Vuoden 1939 tunnelmat Neuvostoliitossa olivat laajentumishakuiset. Toukokuussa 1939 ulkoasiain kansankomissaariksi tullut V.M. Molotov on kertonut myöhemmin, että hän otti tavoitteekseen Neuvostoliiton suurentamisen ja liittotasavaltojen lukumäärän lisäämisen. Tämän toivottiin tapahtuvan uuden suursodan yhteydessä, kun

kapitalistiset valtiot olisivat ruhjoneet toinen toisensa. Tällaisesta laajentumishakuisesta ajattelutavasta on vaikea löytää ajan lähteistä todisteita. Virallisissa asiakirjoissa siitä on selvä sanonta kommunistisen puolueen puoluekokouksesta vuodelta 1939 puna-armeijan poliittisen hallinnon johtajan L.Z. Mehlisin puheenvuorossa.

Kiistanalaisempi on Venäjän valtionarkiston ns. "erityisarkiston" kokoelmista löytynyt ranskankielinen teksti, jossa selvästi ilmaistaan Neuvostoliiton tarkoitus synnyttää maailmansota ja liittyä siihen edullisen hetken tullen. Sen väitetään olevan Stalinin 19.8.1939 politbyron istunnossa pitämä puhe.

Asiakirjassa Stalin sanoo: "Mikäli solmimme Saksan kanssa hyökkäämättömyyssopimuksen, Saksa hyökkää Puolaan ja Ranskan ja Englannin sekaantuminen sotaan on väistämätön. Länsi-Eurooppa joutuu vakavaan liikutustilaan ja epäjärjestykseen. Näissä oloissa meillä tulee olemaan paljon mahdollisuuksia pysyä konfliktin ulkopuolella ja me voimme toivoa liittyä sotaan edullisessa tilanteessa."

V.L. Doroshenkon Kremlin arkistoista esiin ottaman asiakirjan arvoa heikentää se, että ranskalainen uutistoimisto Havas levitti tätä informaatiota jo vuonna 1939 ja että Stalin kiisti asian Pravdassa 30.11. 1939. Asiakirja saattaa siis olla lännessä laadittu propagandavääränös.

Muun muassa Risto Rytillä oli 1941 tämän asiakirjan tyyppinen käsitys Neuvostoliiton päämääristä (päiväkirja 9.6. 1941). Tämä saattoi johtua Havasin uutisen leviämisestä tai maailman tapahtumien pohjalla syntyneestä käsityksestä – tuolloin kai maailman valtiomiesten arviot muistuttivat toisiaan, mikäli tietopohja oli samantapainen, mitä se monessa tapauksessa näyttää olleen.

Talvisodan tavoitteet

Molotov-Ribbentrop -pakti (23.8.1939) ja siihen sisältynyt etupiiriraja oli vuosina 1939–1941 Stalinin politiikan kivijalka, ja Neuvostoliitto pyrki ottamaan valvontaansa paktissa määritellyn intressipiirira-

jan itäpuoliset alueet. Etupiiriraja sulki sisäänsä mm. Baltian maat ja Suomen.

Syksyn 1939 neuvotteluissa pienten naapuriensa kanssa Neuvostoliiton ensisijaisena päämääränä oli sotilastukikohtien saaminen. Neuvostoliiton kesällä 1939 länsivaltain kanssa käymissä sotilasliittoneuvotteluissa oli laivastotukikohdista jo neuvoteltu. Enemmästä, esimerkiksi päätöksestä näiden maiden liittämisestä Neuvostoliittoon, ei syksyltä 1939 ole varmoja todisteita. Silti näyttää selvältä, että Stalin pyrki turvallisuusajattelussaan saavuttamaan Venäjän vuoden 1914 rajojen tasan. Ruotsia, Norjaa ja Tanskaa ei etupiirisopimuksessa mainittu, mutta ne eivät ainakaan kuuluneet Neuvostoliiton etupiiriin.

Suomen suhteen Neuvostoliitolla oli myös maksimisuunnitelma, jota Suomelle ei kuitenkaan esitetty, kun Suomi heti alkuun kieltäytyi avunantosopimuksesta. Maksimisuunnitelmassa edellytettiin Neuvostoliiton sotilaallista läsnäoloa koko Kaakkois-Suomessa, Lapissa ja Hangossa. Tämä olisi toteutettu joko avunantosopimuksen yhteydessä tukikohtasopimuksella tai vaihtoehtoisesti alueluovutuksin ja aluevuokrauksin. Petsamon vaatimista Neuvostoliitolle tutkittiin, mutta sitä ei otettu neuvottelujen kohteeksi. Vaatimukseksi tuli pienehkö mutta strategisesti tärkeä Kalastajasaarennon niemi.

Suomi ei kuitenkaan suostunut myöskään minimitavoitteisiin, joihin kuului muun muassa tukikohta Hangossa, ja niin Stalin aloitti Suomea vastaan sodan, jota toki oli valmisteltu jo pitkään, kesästä 1939, selkeänä vaihtoehtona tulevan suursodan syttymisen varalta. Stalin selitti sotilasjohdolle (tosin jälkeenpäin), että hyökkäys oli syytä aloittaa pian, kun tuossa tilanteessa lännen kolme suurvaltaa olivat toistensa "kurkussa". Niiden kädet olivat sidotut. Jos hyökkäystä olisi lykätty kuukauden tai pari, tämä olisi merkinnyt "asian" lykkäämistä 20 vuodella, Stalin väitti.

Puna-armeijan perustehtävä oli Suomen puolustuksen murtaminen. Karjalan kannaksella oli ensi vaiheessa tuhottava Suomen armeijan päävoimat, otettava haltuun Kannaksen puolustuslinjat ja edettävä tasalle Käkisalmi-Antrea-Viipuri. Kaukaisempina tavoitteina olivat Kuopio, Mikkeli, Lahti, Hyvinkää ja Helsinki. Suomen "vyötärön"

kohdalla oli edettävä mahdollisimman nopeasti Oulun alueelle Pohjanlahden rannikolle ja pohjoisessa vallattavaa Kalastajasaarento ja Petsamo. Nämä eri armeijoiden saamat tehtävät vahvistavat sen, että puna-armeijan oli vuonna 1939 tarkoitus miehittää koko Suomi ja edetä sen länsirajalle. Tosin Stalin selitti talvisodan päätyttyä, että hyökkäyksen tarkoituksena oli ollut vain tuhota Suomen taistelukyky Kannaksella, hajoittaa suomalaisten ryhmitykset eri rintamanosilla ja luoda joka suunnalla sillanpääasemat etenemiselle, jos sitä tarvittaisiin, Suomen sisäosiin. Jopa Viipurikin oli tarkoitus vallata vain edullisessa tilanteessa. Armeijoiden saamiin tehtäviin katsoen Stalinin selitys kuulostaa jälkiviisaudelta.

Paljon on keskusteltu siitä, mikä oli Neuvostoliiton perimmäinen tarkoitus talvisodan alkaessa, kun ns. Kuusisen hallitus perustettiin joulukuussa 1939 Terijoella. Leningradin sotilaspiiri ilmoitti päämääräksi "Suomen kansan vapauttamisen tilanherrojen ja kapitalistien ikeestä". Vastaavasti sodanpäämäärä oli ilmaistu jo poliittisessa ohjeessa 23.11.1939, siis viikkoa ennen Terijoen hallituksen muodostamista: "Emme mene valloittajina vaan Suomen kansan ystävinä. Puna-armeija tukee Suomen kansaa, joka kannattaa ystävyyttä Suomen ja Neuvostoliiton välillä ja haluaa itselleen suomalaisen kansanhallituksen".

Tällä vuosikymmenellä käyttöön saadussa lähdeaineistossa on kaksi varsin valaisevaa asiakirjaa. Toinen on Stalinin yksityiskirje Molotoville vuodelta 1929, ja siinä Stalin kaavailee Kuusisen hallituksen kaltaisen nukkehallituksen käyttämistä neuvostovaikutuksen takaamiseksi.

Toinen yhtä valaiseva asiakirja on Zhdanovin, Molotovin ja Kuusisen käsien kautta vuonna 1939 kulkenut suunnitelma Suomen valtiojärjestelmän muuttamisesta heti kaavaillun neuvostomiehityksen jälkeen kansanrintamajärjestelmän avulla ja "kansanviholliset" vangitsemalla. Tästä voimme päätellä, että neuvostojohdolla oli jo vuoden 1939 syksyllä aikomuksena – ideaalitapauksessa – toteuttaa Suomessa vastaava mullistus, joka Liettuassa, Latviassa ja Virossa toteutettiin kesäkuun 1940 miehityksen jälkeen, siis liittäminen neuvostotasavaltana Neuvostoliittoon.

On esitetty epäilyksiä, että Stalin olisi talvisodan aloittaessaan

suunnitellut Kuusisen Suomen liittämistä pian Neuvostoliittoon. Onkin tietysti sangen uskottavaa, että Suomen uudet vallanpitäjät olisivat turvautuneet Neuvostoliittoon. Stalinin erääseen asiakirjaan tekemät merkinnät osoittavat, että hän piti tarpeettomana erillisen sotilasvalan teettämistä Kuusisen Suomen armeijalle ja että hän ei siis katsonut tällaisen erillisen suomalaisen puna-armeijan jäävän toimimaan.

Kuusisen ja Molotovin 2.12.1939 allekirjoittaman valtiosopimuksen salainen lisäpöytäkirja on pysynyt Moskovassa piilossa, mutta sen olemassaolo tiedetään eräästä arkistoluettelosta. Voidaan olettaa, että lisäpöytäkirja sisältää samanlaisia määrityksiä puna-armeijan ja punalaivaston Suomeen sijoittamista asevoimista kuin vastaavat Baltian maiden kanssa solmitut sopimukset.

Toisaalta marsalkka Ivan Konjev on Edvard Radzinskin mukaan kertonut Stalinin sanoneen Suomen sotaa aloittaessaan marsalkka Voroshilovin ja (myöhemmin amiraalin) Isakovin kuullen, että "suomalaiset on asutettava muualle... Suomessa on vähemmän asukkaita kuin Leningradissa, ja heidät on helppo siirtää muualle." Saattaa siis olla, että Stalin sodan venyessä odotettua pitemmäksi on ainakin joksikin aikaa valinnut radikaalin ratkaisun Suomen uudelleen asuttamisesta. Väestönsiirtoja toki toteutettiin tuon ajan Neuvostoliitossa.

Kun Suomen miehittäminen ei talvisodassa onnistunut riittävän nopeasti, Stalin joutui rajoittamaan tavoitteitaan. Hän suostui tammikuun lopussa harkitsemaan sopimusta Suomen varsinaisen hallituksen kanssa. Suomea hän uhkaili neuvottelujen aikana muun muassa Kuusisen hallituksen ottamisella käyttöön. Molotov lupaili salaisesti Norjalle, ettei tämän naapurista liitettäisi Petsamoa Neuvostoliittoon. Vastaavasti Molotov lupaili Ruotsille Ahvenanmaata tai ainakin sen pohjoisia saaria. Näiden lupausten virikkeenä oli estää länsivaltain avustusretkikunnan pääsy Skandinavian läpi Suomeen ja Norjan ja Ruotsin kietoutuminen suursotaan. Ruotsin ulkoministeri väisti vastauksen diplomaattisesti ja ilmoitti, ettei Ruotsi keskustelisi Ahvenanmaasta ennen Neuvostoliiton ja Suomen sodan päättymistä. Molotovin lupailut vahvistavat, että Stalin oli jo valmis Suomenkin suhteen

tyytymään vähempään kuin sodan alkaessa.

Länsivaltain intervention uhka toi Stalinin mieleen ikävät muistot ensimmäisen maailmansodan jälkivuosien interventiosta. Sodan päätyttyä hän arvioi, että Leningrad olisi vieraissa käsissä uhkaava tukikohta kansalaissodassa neuvostovaltaa vastaan. Kansalaissodan aikana englantilaiset ja ranskalaiset olivat menestyksekkäästi toimineet Kronstadtin, Murmanskin ja Arkangelskin alueilla.

Talvisodan päätyttyä Stalin selitti sisäpiirissä jo sodan alusta alkaen valmistautuneensa sodan pitkittymiseen ja naapurivaltojen sekaantumiseen sotaan.

Neuvostoliitto pakotti sotilaallisella voimallaan Suomen suostumaan maaliskuussa 1940 Moskovan rauhanteossa uusiin rajoihin. Tulos oli enemmän kuin syksyn 1939 minimivaatimukset, Kannaksella miltei maksimivaatimukset. Omilleen Stalin painotti sodan tuloksessa sitä, että rauhansopimuksella oli saatettu uhanalaiseksi kaikki Suomen keskusosien asutuskeskukset. Suomen pääkaupunkia voitiin nyt "katsella" kahdesta suunnasta, Viipurista ja Hangon tukikohdasta.

Tulevaisuuden varalta Suomelta vaadittiin Sallasta alue ja rautatien rakentaminen sieltä Ruotsin rajalle. Ei kuitenkaan ole mitään merkkejä siitä, että lähiajan tavoitteet olisivat suuntautuneet yli etupiirirajan länteen. Toisen maailmansodan alkaessahan puhuttiin laajalti Neuvostoliiton tavoitteen olevan Narvikissa.

Suomalaisten pessimismi näyttää jälkikäteen katsoen, salaisia lähteitä tarkasteltaessa, osuneen oikeaan. Talvisodan edellä Stalin oli todella pyrkinyt ottamaan Suomen linnoituslinjan haltuunsa ja välirauhan aikana Hanko, Ahvenanmaa, Salla ja Petsamo olivat suomalaisten pelkäämään tapaan vaarakohtia.

Molotov Berliinissä

Neuvostoliitto ei kuitenkaan saavuttanut Moskovan rauhassa riittävää poliittista otetta Suomesta. Se ryhtyi käyttämään taloudellista ja poliittista painostusta. Myös Suomen kommunisteja käytettiin maan

murtamiseksi sisältäpäin, mutta hanke ei onnistunut.

Puna-armeija oli talvisodan oppien takia pantu peruskorjaukseen, eikä ole löytynyt merkkejä siitä, että sotilaallinen sekaantuminen Suomen asioihin olisi vuosina 1940–41 ollut kovinkaan lähellä. Sen sijaan neuvostojoukot tunkeutuivat Baltiaan ja Bessarabiaan Saksan Ranskan-sotaretken aikana. Neuvostoliitto tiukensi otettaan Suomesta kesällä 1940 muilla tavoin. Se vaati kauttakulkua Hangosta rautateitse Viipuriin, Ahvenanmaalle talvisodan aikana rakennettujen linnoitusten purkamista sekä vaikutusvaltaa Petsamon nikkelikaivoksiin.

Saksan kauttakulkuliikenteen alkaminen syyskuussa 1940 Suomen halki oli Stalinille selkeä osoitus Neuvostoliiton vaikutusvallan heikkoudesta. Neuvostoliitto lisäsi painostusta ja yritti ylläpitää etupiirirajaa. Molotov otti asian esille Berliinissä marraskuussa 1940 tunnusteltaessa mahdollisuutta maailman jakamisesta neljän vallan – Saksan, Italian, Japanin ja Neuvostoliiton vaikutuspiireihin.

Molotovin Berliinin-neuvotteluiden sisältö oli aiemmin, neuvosto-historiankirjoituksessa, kaihdettu aihe, mutta nyttemmin Venäjällä on julkistettu saksalaisarkistoista löydetyt kokousmuistiinpanot. Sen lisäksi on tutkimuksen käyttöön saatu Stalinin Molotoville antama direktiivi sekä Stalinin ja Molotovin vierailun aikainen sähkeidenvaihto.

Molotovin saamassa direktiivissä oli ohjeita Kiinasta, Intiasta, Turkista ja Bulgariasta, Persiasta sekä Suomesta ja Ruotsista. Ruotsia koskevaa kohtaa ei ole vielä julkaistu, joten on mahdotonta tietää, aikoiko Stalin ehdottaa – vastavuoroisesti Suomen asian pehmittämiseksi – Saksaa lujittamaan otettaan Ruotsista vai halusiko hän ehkä saada takuita taloudellisissa asioissa (Ruotsin erityisaloilla). Direktiivi todistaa joka tapauksessa, että Stalin oli valmis piirtämään uusia intressipiirirajoja Aasiassa, perustamaan tukikohtia Bulgariaan ja liittämään Bulgariaan alueita sen naapureilta (Turkilta tai Kreikalta).

Suomen kysymys oli kuitenkin selvästi ohjeissakin etusijalla. Molotov selitti Berliinissä, että tämän asian ratkaisemattomuus uhkasi estää koko neuvottelujen pääkohteena olleen neljän vallan yhteistyön. Stalinille hän sähkötti saksalaisten toistaiseksi vähätelleen Suomen-kysymystä mutta lupasi "pakottaa heidät siitä puhumaan".

Molotovin lähtökohta oli se, että vuoden 1939 sopimuksen lisäpöytäkirja oli "ammennettu tyhjiin" lukuun ottamatta Suomea. Ribbentrop tiedottikin Molotoville, että vuoden 1939 pöytäkirja pysyy Suomenkin osalta täysin voimassa. Molotov vaati välittömästi, että tästä oli vedettävä käytännön johtopäätökset: Saksan joukot oli vedettävä Suomesta ja Suomen ja Saksan Neuvostoliiton vahingoittamiseksi järjestämät poliittiset manifestaatiot oli lopetettava.

Molotov ilmoitti Berliinistä Stalinille, että Hitlerillä oli tosiaan tarve lujittaa ystävyyttä Neuvostoliiton kanssa ja solmia lisäsopimuksia vaikutuspiirien jaosta. Stalinkin katsoi, että olisi hyvä, mikäli tilanne johtaisi sopimukseen Saksan kanssa.

Hitlerin kanssa keskustellessaan Molotov vakuutti, että Suomen kysymys voitaisiin ratkaista ilman suursodan leviämistä Itämeren piiriin, mikäli saksalaiset vain vetäisivät joukkonsa Suomesta – siis luopuisivat tukemasta Suomen hallitusta. Kiertelyn jälkeen hän suostui sanomaan, että kysymys ratkaistaisiin samalla tavoin kuin Baltian maissa ja Bessarabiassa. Tämä tarkoitti voimakasta poliittista ja sotilaallista painostusta Suomen liittämiseksi Neuvostoliittoon. Hitler varoitti, että asian ratkaisu ei onnistuisi ilman sodan leviämistä: Ruotsi ja Yhdysvallat voisivat tempautua Englannin rinnalle.

Neuvottelujen päätteeksi Ribbentrop esitti luonnoksen Saksan ja Neuvostoliiton sopimukseksi ja Molotov vastasi tähän Moskovassa 25.11.1940 esittämällä muutoksia, jotka olisivat tiivistyneet viiteen salaiseen lisäpöytäkirjaan.

Kolmas lisäpöytäkirja olisi koskenut Suomea, mutta sitä ei ole vielä saatu tutkimuksen käyttöön. Näyttää kuitenkin ilmeiseltä, että Neuvostoliitto edellytti Saksan lopettavan joukkojensa kuljetukset Suomen kautta ja tunnustavan siten Suomen kuulumisen Neuvostoliiton intressipiiriin. Toisaalta Neuvostoliitto ilmeisesti lupaisi taata puun ja nikkelin viennin Suomesta Saksaan.

Neuvostoliitolla oli toki myös sotilaallisia suunnitelmia Suomen suhteen, minkä osoittaa se, että Puna-armeijan yleisesikunnassa pari päivää Molotovin ehdotuksen jälkeen laadittiin suunnitelma (27.11.1940) Suomen valloittamisesta. Pohjois-Suomessa olisi käytetty

hyväksi tuolloin rakenteilla olleen Kantalahti-Kemijärvi -rautatien linjaa. Sotasuunnitelman toteuttamista Stalin lienee kuitenkin pitänyt mahdottomana, niin kauan kuin Saksa oli Euroopan valtiaana ja suursota eräänlaisessa välitilassa, josta ei tiedetty, tehtäisiinkö rauha vai laajenisiko sota. Suomen henkistä vastarintaa olisi kyllä voitu kokeilla, mikäli Saksa vetäisi sormensa alueelta.

Kaiken kaikkiaan syksyn 1940 neuvottelut olivat osa suurvaltojen tuon ajan voimapolitiikkaa, jossa aseet olivat toteutumisen "reaalinen" – kuten Stalin sanoi – takuu.

Molotovin Berliinissä esittämät vaatimukset tulivat parissa viikossa epävirallista tietä Suomen johdon tietoon. Jo marras-joulukuussa 1940 Suomen poliittinen johto sai kuulla eri väyliä Berliinistä, että Hitler oli Molotovin kanssa neuvotellessaan asettanut sateenvarjon Suomen ylle eli siis torjunut Neuvostoliiton vaatimukset. Samaa tietoa Saksa levitti keväällä 1941 varmistaessaan Suomen sotilaallisen yhteistyön. Sen sijaan suomalaisille ei ilmoitettu Hitlerin myöntäneen Molotoville, että Suomi edelleen täysin kuului Neuvostoliiton etupiiriin, ja lohdutelleen, että Neuvostoliiton tarvitsisi odottaa vain puolisen vuotta pannakseen suunnitelmansa täytäntöön. Puoli vuotta myöhemmin Hitler aikoi suomalaisten avulla hyökätä Neuvostoliittoon.

Kun Molotovin marraskuiset vaatimukset julkaistiin jatkosodan alkuvaiheessa 1941 sopivalla tavalla Saksan propagandassa, Neuvostoliiton apulaisulkoministeri Solomon Lozovski kielsi koko asian. Tällöin 29.10.1941 luovutettiin Ribbentropin määräyksestä Suomen Berliinin-lähettiläälle T.M. Kivimäelle tarkka selostus marraskuun 1940 neuvotteluista, mutta taas "pienin retushoinnein". Voimme arvata, että kaunistelu koski Hitlerin puheita – ei Molotovin.

Keväällä 1941 Saksan vaikutusvalta Suomessa vain kasvoi, ja on merkkejä siitä, että Stalin tuolloin harkitsi myös vaihtoehtoa, että Suomi ja Ruotsi voitaisiin saada neutraaliksi blokiksi, joka ei sitoutuisi kumpaankaan etupiiriin.

Uusi etupiirisopimus lykkäytyy

Saksan kesäkuussa 1941 alkama hyökkäys Neuvostoliittoon mursi Molotov-Ribbentrop -paktin ja keskeytti suunnitelmat Pohjolankin suunnalla. Neuvostoliiton intressissä oli Suomen irrottaminen uudesta sodasta. Missään vaiheessa Stalin ei kuitenkaan tinkinyt Moskovan rauhan rajoista, vaikka länsimaissa toivottiin, että Suomi tyytyisi vuoden 1939 rajojensa palauttamiseen.

Stalin ilmoitti 4.8.1941 Yhdysvaltain edustajalle, että neuvostohallitus voisi tehdä joitakin aluemyönnytyksiä, jotta Suomen kanssa saataisiin uusi rauhansopimus, mikäli Suomi Yhdysvaltain painostuksesta päättäväisesti luopuisi Saksasta. Ajatus välitettiin 18.8.1941 Suomelle, mutta tarjouksen epämääräisyyden ja sodan yleistilanteen takia Suomen hallitus antoi asian raueta. Neuvostoliiton tulkinnan mukaan Suomi antoi 12.11. 1941 tunnusteluun kielteisen vastauksen. Englannin yhä lisätessä Suomen hallituksen painostustaan Molotovkin tiukensi linjaa. Hän ilmoitti 4.12. Englannille, että Suomen ei katsottaisi keskeyttäneen sotaa, jos pelkästään sen oma armeija keskeyttäisi sotatoimet. Myös Saksan joukot olisi vedettävä Suomen alueelta. Tilanne johti Englannin sodanjulistukseen Suomelle.

Stalinin peruslinja Suomen rauhanehtojen suhteen syntyi vuoden 1941 lopulla. Hän esitti 16.12.1941 Moskovassa Englannin ulkoministerille Anthony Edenille salaista lisäpöytäkirjaa Euroopan sodanjälkeisen kuvan muotoilemisesta. Tässä yhteydessä oli määrä vahvistaa periaate, että Suomen oli tässä sodassa omaksumansa asenteen takia luovuttava Petsamosta. Muutoin vuoden 1940 rajat jäisivät voimaan. Tämän edellytyksenä olisi kuitenkin "sotilasliitto" eli keskinäinen avunantosopimus, jonka perusteella Neuvostoliitolla olisi oikeus pitää 20 vuoden ajan Suomen alueella tukikohdissa maa-, meri- ja ilmavoimien joukkoja. Lisäksi Suomen oli erotettava hyökkäykseen syyllistynyt hallituksensa. Myös sotakorvausta edellytettiin.

Eden väisti selittämällä, ettei hän voi allekirjoittaa salaista lisäpöytäkirjaa ilman Englannin hallituksen käsittelyä ja että Yhdysvaltojen

tulisi olla mukana keskustelussa. Stalinin mielestä nyt ei tarvittu mitään julistuksia vaan sopimuksia. "Algebran sijasta oli käytettävä aritmetiikkaa." Ainakin Neuvostoliiton vuoden 1941 länsirajan Stalin olisi halunnut ratkaistavaksi välittömästi. Julkisessa sopimuksessa Stalin oli valmis allekirjoittamaan lupauksen, että Euroopassa ei pyritä aluelaajennuksiin eikä sekaannuta Euroopan kansojen sisäisiin asioihin.

Presidentti Ryti kuuli Stalinin Suomea koskevasta ehdotuksesta Edenille 20 päivän viiveellä. Englannissa ministeri Butler kertoi asiasta siellä käyneille ruotsalaisille. Tukholmassa taas teollisuusjohtaja Marcus Wallenberg kertoi asiasta Suomen lähettiläälle Jarl Wasastjernalle ja tämä kirjoitti siitä salaisessa kirjeessä Rytille.

Voitaneen todeta, että kaikki tiedot menivät jotain kautta ja ainakin jossain asussa rintamalinjan toisellekin puolelle. Ryti tiesi tammikuussa 1942, että Stalin oli vaatinut Moskovan rauhan rajoja ja Petsamoa ja että Venäjä tavoitteli edullisia strategisia rajoja ja tukikohtia naapureidensa alueelta. Tällaisen vaatimattomuuden – kuten Stalin oli asian ilmaissut – edellytyksenä oli, että Suomen tuolloinen hallitus poistettaisiin. Rytin kuuleman mukaan Stalin oli vielä tarkentanut Edenille, että sellaiset miehet kuin esimerkiksi Paasikivi voisivat ehkä sopia hallitsemaan Suomea.

Länsivalloille Neuvostoliiton pysyminen yhteisessä rintamassa oli tärkeää, ja siksi Winston Churchill, Eden ja F.D. Roosevelt antoivat eräissä yhteyksissä varsin myönteisiä kannanottoja neuvostojohdon esittämiin toivomuksiin. Roosevelt muun muassa huomautti 12.3.1942 Neuvostoliiton suurlähettiläälle, että Neuvostoliiton toivomista rajoista ei aiheutuisi mitään vaikeuksia ja että hän oli pitänyt tarpeettomana provinssien (s.o. lähinnä Baltian maiden) irrottamista Venäjästä ensimmäisen maailmansodan päättyessä. Tämän myönteisen kannanoton virikkeenä ehkä oli se, että Roosevelt vastaavasti kieltäytyi allekirjoittamasta mitään salaista sopimusta tulevista rajoista. Hän perusteli tätä sillä, että Atlantin julistuksessa päinvastoin puhuttiin kansojen itse-

määräämisoikeudesta ja että salainen sopimus voisi aiheuttaa vastustusta Turkissa, Suomessa ja Norjassa. Näiden mielipidettä ei haluttu kääntää enempää Saksan kannalle.

Stalinin seikkaperäinen sopimusehdotus jäikin vahvistusta vaille, kun Englannin ja Neuvostoliiton sopimus keväällä 1942 allekirjoitettiin. Jo varhemmin Neuvostoliitto oli valmis jättämään sopimustekstistä pois Neuvostoliitolle tulevat sota-, lento- ja laivastotukikohdat Suomen ja Romanian alueella – "koska asiasta oli mainittu jo Moskovan neuvotteluissa". Vastaavasti Molotov oli valmis jättämään Petsamon saamisen pois tekstistä, koska koko, Englannille nikkelikaivosten omistussuhteiden takia arka Petsamon kysymys voitaisiin unohtaa, mikäli Neuvostoliiton ja Suomen välille solmittaisiin avunantosopimus. Ulkoasiainkomissaari V.M. Molotov pettyi, kun raja-asioita ei lopultakaan otettu sopimukseen, mutta Stalin piti Edenin versiota siinä mielessä hyvänä, että se "ei sido käsiämme". Raja- ja turvallisuuskysymykset ratkaisisi voima, Stalin totesi!

Liittolaiset valvovat etujaan

Koko toisen maailmansodan loppuajan 1941–1945 Neuvostoliiton ja Englannin ja Yhdysvaltain keskinäinen kyräily vaikutti sodanpäämäärien määrittelyyn. Länsivaltain johtomiehet epäilivät Neuvostoliiton edelleen pyrkivän suurvallalle tyypillisiin aluelaajennuksiin ja myös sosialismin levittämiseen ja maailmanvallankumoukseen.

Stalin otti herkästi huomioon länsivaltain mielipiteen, vaikka Churchill ja Roosevelt eivät esittäneetkään voimakkaita kieltoja tai vaatimuksia. Stalin lakkautti muun muassa vallankumouksen viennin symbolin Kominternin. Saattaa olla, että Stalin luotti tiedustelupalvelunsa länsivaltain mielipiteestä antamaan kuvaan. Toisaalta Stalin myös itse tiesi parhaiten armeijan ja kansantalouden kärsimien tappioiden suuruuden ja Neuvostoliiton heikentymisen.

Neuvostoliiton ulkoministeriössä tehtiin sodan päättymisen varalta

valmisteluja jo varsin varhain. Vuoden 1943 loppupuoliskolla asetettiin peräti kolme komiteaa: entisen USA:n suurlähettilään, varaulkoministeri M.M. Litvinovin komitea valmistelemaan rauhanneuvotteluja, entisen puolustusministerin K.J. Voroshilovin komitea valmistelemaan antautumisehtoja ja entisen Lontoon-suurlähettilään, varaulkoministeri I.M. Maiskin komitea valmistelemaan sotakorvauskysymystä.

Sotakorvaukset olivat tärkeitä Neuvostoliiton voimien palauttamiseksi, mutta ne olivat luonnollisesti myös keinoja voitettujen maiden kurissa pitämiseksi. Suomen sotakorvaus tuli olemaan Neuvostoliiton laskelmissa eräänlainen perusta.

Komiteat laativat muistioita, jotka valaisevat Neuvostoliiton päämääriä, joskin Stalinin lopullinen ratkaisu asiakirjoista puuttuu. Erittäin kiinnostava on Maiskin 11.1.1944 Molotoville esittämä muistio sodanpäämääristä. Sen tärkeyttä korostaa se, että se on yksi harvoista tunnetuista Neuvostoliiton ulkopolitiikkaa valaisevista suunnitelmista, jotka on laadittu sisäiseen käyttöön eikä ulkomaita varten. Silloisen tilanteen tietäen on oletettava, että Maiski ei olisi uskaltanut esittää jotain Stalinille ja Molotoville täysin vierasta ohjelmaa.

Sodan lopputuloksen olisi Maiskin mukaan taattava Neuvostoliitolle edulliset strategiset rajat sekä lähtökohdat, joiden avulla Neuvostoliiton mahti kasvaisi, kymmenessä vuodessa, niin suureksi, ettei sen tarvitsisi pelätä Euroopassa ja Aasiassa hyökkäystä minkään suurvallan tai suurvaltaryhmän taholta. Manner-Eurooppa muuttuisi sosialistiseksi 30–50 vuodessa. Maiski muistutti, että näiden päämäärien edistymistä voisi häiritä proletaarisen vallankumouksen syntyminen Euroopassa heti sodan jälkeen, koska liittoutuneiden valtojen välit heikkenisivät tuossa tilanteessa ratkaisevasti. Vallankumouksen onnistuessa taas kaikki laskelmat olisi uusittava!

Neuvostoliiton tavoitteisiin kuului heti vuodesta 1941 alkaen myös vihollismaiden hallitusten muuttaminen. Maiski arvioi, että demokraattisen hallinnon luomiseksi eräisiin maihin, muun muassa Suomeen, tarvittaisiin ulkovaltain asiaan puuttumista. Vahva demokratia oli määrä luoda kansanrintaman hengessä, siis ns. edistyksellisten voimien ja

kommunistien yhteistyöllä. Asiaan kuului myös vihollishallituksia tukevien järjestöjen lamaannuttaminen. Suomenkin osalta oli jo 1943 suunnitelmissa suojeluskuntalaisten internointi.

Liittoutuneet vallat päättivät, lähinnä Yhdysvaltain ehdotuksesta, että Saksalta ja sen satelliiteilta vaadittaisiin ehdotonta antautumista. Kyseenalaista kuitenkin oli, luettaisiinko sotansa erillisyyttä korostava Suomikin Saksan satelliitiksi. Ulkoasiainkansankomissariaatissa länsivaltoja varten laadituissa perusteluissa todettiin, että puhuminen ehdottomasta antautumisesta heikentäisi Suomen ja Romanian halukkuutta irrottautua sodasta. Yleensäkin vihollisten vastarinta-asennetta heikentäisi, mikäli konkreettisia rauhanehtoja voitaisiin differentioida maasta riippuen.

Rajakysymyksissä Neuvostoliiton minimitavoitteeksi vakiintui vuoden 1941 raja, minkä lisäksi tuli saada Petsamo sekä alueita Sahalinilta ja Kuriileilta. Tavoitteina olivat maa- ja merirajojen turvallisuuden takaaminen ja liikenneyhteyksien saaminen vapaiksi. Itämeren ja Mustanmeren tilanne ei saisi jäädä entiselleen.

Pohjoinen liitto eli Pohjoismainen puolustusliitto oli länsivaltain ja Neuvostoliiton keskusteluissa esillä itse asiassa jo keväästä 1941 lähtien. Neuvostoliiton intressissä eivät olleet pienempien valtioiden solmimat liitot. Niinpä se pyrki siirtämään niitä koskevaa keskustelua tuonnemmaksi. Skandinaavinen federaatio voisi heikentää Neuvostoliiton mahdollisuuksia vaikuttaa Itämeren suun salmien käyttöön.

Länsivaltojen suhtautuminen Suomen kysymykseen huolestutti Neuvostoliittoa pysyvästi. Litvinovin komitea puolusteli 9.9.1943 Molotoville ottaneensa Suomen käsittelyynsä, koska voisi käydä niin, että suomalaiset kutsuisivat Englannin ja Yhdysvallat miehittämään itseään. Kohta tämän jälkeen Neuvostoliitto vaati 25.9.1943 Englantia heti lopettamaan epäillyn kontaktin Suomeen. Lokakuussa 1943, ennen liittoutuneiden Moskovan ja Teheranin kokouksia, Lozovski katsoi Suomen kysymyksen yhdeksi tärkeimmistä ongelmista Neuvostoliiton sekä Englannin ja USA:n keskinäisissä suhteissa. Suomi näet tiesi hänen mukaansa saavansa sodan loputtua USA:lta voimakasta tukea –

vastaavaan tapaan kuin Jugoslavia ja Tshekkoslovakia – ja saattoi toivoa, ettei sille esitettäisi vaatimusta ehdottomasta antautumisesta. Oli siis odotettavissa, että Neuvostoliitto ei saisikaan pitää Suomea puhtaasti omana ongelmanaan.

Teheranin kokouksessa joulukuussa 1943 tunnustettiin, että Suomen kysymys kuului lähinnä Neuvostoliiton ratkaistaviin, mutta tämä ei muuttanut sitä, että länsimaat tässäkin suhteessa edelleen tarkkailivat Neuvostoliiton toimia.

Suomen kysymyksen erillisratkaisu

Neuvostoliitto kiinnitti talvella 1943/1944 huomiota myös Suomen suunnan selvittämiseen. Ilmeisesti pohjoisen suunnan ratkaisemista pidettiin mahdollisena ennen kuin sääolot sallisivat suurhyökkäyksen alkamisen keski-Venäjällä. Suomen kautta Neuvostoliitto voisi päästä Saksan sotavoimien sivustojen ohi Suomenlahden pohjoispuolella ja Saksan Lapin-armeijan eteläsivustalla.

Näytti kuitenkin mahdolliselta saada Suomi pois sodasta neuvotteluin. Uusi kontakti Suomeen avattiin Tukholman kautta 30.11.1943. Stalin tavoitteli rauhansopimusta – eikä pelkkää aselepo- tai antautumisdokumenttia – Suomen kanssa, ennen kuin sota olisi niin pitkällä, että länsivallat voisivat puuttua asiaan.

Stalin käytti Suomeen sekä diplomatiaa että sotilaallista pelotetta. Suomalaisille ei puhuttu antautumisesta ja tunnustelujen aikana lupailtiin, että Neuvostoliitto luopuisi Hangon tukikohdasta. Suomelta vielä eräissä tammikuun 1944 kaavailuissa edellytettyä pitkäaikaista avunantosopimusta siihen liittyvine tukikohtineen ei otettu puheeksi.

Toisaalta Stalin halusi järkyttää Suomen puolustustahtoa ilmapommituksin neuvotteluhaluja lisätäkseen. Helmikuussa 1944 Neuvostoliiton ylijohdon alaiset kaukotoimintailmavoimat suorittivat kolme suurpommitusta Helsinkiin. Torjunta oli tehokasta, mutta Helsinki ei silti kokonaan välttynyt tuhoilta, ja muun muassa monia keskustan

arvorakennuksia tuhoutui. Myös poliittisia vaikutuksia oli. Suomen poliittinen johto katsoi, että Neuvostoliiton rauhankortit oli katsottava. Tukholmassa alkoi helmikuussa rauhantunnustelu.

Tunnustelut huipentuivat Moskovassa maalis-huhtikuun vaihteessa käytyihin keskusteluihin, joissa suomalaisille ilmoitettiin tarkemmin Neuvostoliiton ehdot ja nimen omaan se, ettei niissä ollut tinkimistä. Ehdot lähtivät Moskovan rauhan pohjalta. Sen lisäksi Suomen oli luovutettava Petsamo, maksettava 600 miljoonan dollarin sotakorvaus, supistettava armeijan rauhanajan vahvuuteen, katkaistava suhteet Saksaan ja karkotettava tai internoitava Suomessa olevat saksalaiset joukot.

Huhtikuussa 1944, kun oli varmistunut, että Suomen eduskunta tulisi selkeästi hylkäämään Neuvostoliiton rauhanehdot, ulkoministeri Molotov ilmoitti 10.4. lännelle, että Suomea olisi kohdeltava kuten Saksan satelliitteja, mikä siis tarkoitti ehdottoman antautumisen vaatimusta. Stalin oli nyt päättänyt, että Suomi oli otettava haltuun asevoimin. Suomen armeija oli lyötävä maavoimien suurhyökkäyksellä Karjalan kannaksella ja Aunuksen Karjalassa. Karjalan rintama etenisi Sortavalan tasalle ja Leningradin rintama Viipurin länsipuolelle ja Lappeenrantaan. Näin luotaisiin mahdollisuus edetä Suomen tärkeimpiin asutuskeskuksiin, myös Helsinkiin. Stalin uskoi selvästikin, että Suomen puolustus ja poliittinen vastarinta luhistuisivat, kun Suomen kenttäarmeija lyötäisiin.

Suurhyökkäys Suomea vastaan alkoi 9/10.6.1944, kohta länsivaltain aloitettua Normandian maihinnousun. Eteneminen näytti aluksi sujuvan suunnitelmien mukaan. Viipuri vallattiin 20.6.1944, aikataulun mukaisesti, joskin käsketty Suomen armeijan päävoimien tuhoaminen jäi toteutumatta. Leningradin rintaman joukot saivat nyt käskyn tuhota Suomen armeijan Viipurin ja Kymijoen välisellä alueella sekä valmistautua sitten etenemään Suomen sisäosiin sekä Helsinkiin.

Neuvostoliitto piti kiinni ehdottoman antautumisen vaatimuksesta. Suomen hallitus tiedusteli Tukholman kautta rauhanmahdollisuutta. Tiedusteltuaan asiaa Moskovasta Neuvostoliiton suurlähettiläs, Madame

Kollontay ilmoitti 23.6. Tukholmassa, että Neuvostoliitto edellytti Suomen virallisesti ilmoittavan antautuvansa ja pyytävänsä rauhaa Neuvostoliitolta. Antautumiseen Suomen hallituksella ei ollut vielä valmiutta, vaikka suunniteltujen antautumisehtojen ankaruutta ei tarkkaan tunnettukaan.

Heinäkuussa Suomen armeijan onnistui pysäyttää puna-armeijan hyökkäys. Stalin keskeytti ensin hyökkäyksen Viipurin suunnalla, ja Madame Kollontay saattoi samaan aikaan, 12.7., ruotsalaisten välityksellä suomalaisten tietoon, että ehdottoman antautumisen vaatimus oli johtunut hänen väärinkäsityksestään. Ei ole tiedossa, millaisen ohjeen Kollontay oli tässä saanut Moskovasta, mutta sittemmin ilmeni, että Stalin todella oli taas valmis neuvotteluratkaisuun. Molotov selittikin aselevon jälkeen 9.9. länsivaltain edustajille nimen omaan, että Suomeen ei voinut soveltaa ehdottoman antautumisen vaatimusta.

Myös syyskuussa 1944 Neuvostoliitto olisi halunnut jo varmistaa Suomen tilanteen lopullisella rauhansopimuksella. Molotov ilmoitti, että Neuvostoliitto halusi tehdä Suomen kanssa oikean rauhan, mutta Englanti katsoi tämän yleisen linjan vastaiseksi. Tämän jälkeen aselepoehtoihin päätettiin yhdistää rauhanehdot nimellä väliaikaiset rauhanehdot, joihin oli jo 1943 laadituissa kaavailuissa varauduttukin.

Väliaikainen rauhansopimus, länsikielillä aseleposopimus, allekirjoitettiin 19.9. Moskovassa Suomen ja liittoutuneiden valtojen välillä. Siinä Neuvostoliitto sai aiemmat vaatimuksensa läpi ja onnistui vielä lisäämään poliittista otettaan Suomesta muuttamalla sotilastukikohtansa Helsingin liepeille Porkkalaan (Hangon sijasta). Tässä kuvastuu sama ajattelu kuin Stalinin talvisodan jälkeen esittämissä puolusteluissa Helsingin saamisesta puristukseen kahdesta suunnasta. Toki on muistettava, että Porkkalan kohta saattoi sotatilanteen kannalta muutenkin tuntua käyttökelpoisemmalta kuin Hanko, sillä Suomenlahti oli edelleen tukittu Porkkalan-Naissaaren kohdalta lujasti sukellusveneverkoin ja miinoituksin.

Pidättäytymistä Suomen miehittämisestä syksyllä 1944 ihmeteltiin ilmeisesti Neuvostoliiton johtopiireissä jo tuolloin. Molotovin myöhem-

mistä lausunnoista käy ilmi, että hän olisi menetellyt tiukemmin kuin Stalin ja että ratkaisun perustana oli tuolloin suomalaisten itsepäisyys ja kovapäisyys: Suomesta olisi Neuvostoliiton osana tullut avoin haava suurvallan kyljessä. Sitä kautta länsivallat olisivat siis hänen mukaansa päässeet hyökkäämään, sisäisen sissiliikkeen tukemina.

Risto Rytin arviot ja tiedot suurvaltojen ulkopolitiikasta olivat usein oikeita. Tiedot kiersivät politiikan keskuksista toisiin. Suomen radiotiedustelu pystyi sitä paitsi vuodesta 1942 lähtien seuraamaan Yhdysvaltojen ja eräiden muidenkin maiden ulkoministeriön ja lähetystöjen välistä sanomanvaihtoa, ja näin Suomenkin presidentti sai ensi käden suurpoliittista informaatiota "toiselta puolelta".

Risto Ryti pyrki suhtautumaan suurvaltain politiikkaa realistisesti, jopa inhorealistisesti, vaikka hän samalla pyrkikin käyttämään hyväksi suurvaltain poliittisista tai taktisista syistä julistamia idealistisia päämääriä. Hän tajusi suurvaltain keskinäisten intressierojen merkityksen ja toivoi niiden auttavan Suomea. Politiikassaan hän pysytteli niin varovaisena, että länsimaissa esitettiin arvioita, joiden mukaan hän oli kyvytön ratkaisuihin.

Toisaalta pienen valtion johtajalla ei – olipa hänellä hyviä tietoja tai ei – ollut paljon valinnan varaa omassa ulkopolitiikassa. Lopputulos riippui sodan kulusta, liittolaisvaltojen mahdollisista erimielisyyksistä, joiden sovittamismahdollisuudet puolestaan riippuivat valtojen voimasuhteista ja sodan kulusta. Suomen osalta sodan kulku tietenkin riippui paljon paikan päällä aivan konkreettisesti suomalaisten yksimielisyydestä ja taistelutahdosta.

Stalinin peruspyrkimyksenä toisessa maailmansodassa oli Suomen valtaaminen tai poliittisten ja sotilaallisten edellytysten hankkiminen Suomen valvomiseen ja myöhempään muuttamiseen sosialistiseksi. Stalin oli kuitenkin realisti eikä ryhtynyt hevin oma-aloitteisesti toimiin, jotka saattaisivat epäonnistua. Suomen talvisota oli harvinainen poikkeus.

II

EERO VÄÄTÄINEN

Seminaarin avaus

Arvoisat presidentti Risto Rytin ja pääministeri Edwin Linkomiehen omaiset, hyvät seminaarin osanottajat

Kunnia ja kunnioitus ovat vanhoja käsitteitä. Vanhassa testamentissa kehotetaan kunnioittamaan isää ja äitiä. Uudessa testamentissa kehotetaan aviopuolisoita kilpailemaan toinen toisensa kunnioittamisessa. Kunnioitus on arvonantoa, arvossa pitoa ja arvostusta, joka voi ilmetä lukuisin eri tavoin.

Vielä minunkin lapsuusaikana maaseudulla kunnioitusta oli tapana osoittaa toisille ihmisille niinkin normaalissa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kuin puhuttelussa; vanhempia ihmisiä teititeltiin ja jopa lapset saattoivat teititellä omia iäkkäitä vanhempiaan. Joissakin kulttuureissa aviopuolisoiden on kuulunut teititellä toisiaan muiden seurassa.

Kuluvaa vuotta vietetään Suomen itsenäisyyden 80 -vuotisjuhlavuotena. Jokainen suomalainen arvostaa kansakuntamme itsenäisyyttä. Jokainen suomalainen kunnioittaa maamme itsenäisyyden puolesta taistelleita valtionjohtoa, sotilaita ja kotirintamilla toimineita. Kunnioitusta me ehdimme sotiemme veteraaneille vieläkin osoittaa.

Risto Ryti totesi sotasyyllisyysoikeudenkäynnin loppupuheenvuorossaan muun muassa seuraavaa: "Minulla on hyvä omatunto. Olen aina koittanut voimieni ja parhaan ymmärrykseni mukaan pyyteettömästi palvella maatani ja toivon jossain muodossa voivani tehdä sitä tulevaisuudessakin. Mutta isänmaan palveluksessa ei paikka ole ratkaiseva, vaan tahto".

Tässä seminaarissa on keskeisesti esillä sota-aikana pääministerinä toimineen Edwin Linkomiehen elämä. Edwin Linkomies kirjoittaa omissa muistelmissaan muun muassa seuraavasti: "Henkilökohtaiset näkökohdat eivät merkinneet minulle mitään...Ilon hetkiä oli minulle

tuskin ainoatakaan koko sinä aikana, minkä pääministerinä toimin. Alati painoi huoli isänmaan kohtalosta raskaana hartioillani. Mutta hyvällä omalla tunnolla voin jättää toimintani historian arvosteltavaksi".

Jo edellä mainituista lainauksista käy hyvin ilmi valtion johtomme korkea moraali ja kunniallisuus kansakuntamme edessä. Tämän seminaarin järjestämisellä ja seminaarin aihevalinnalla haluammekin osoittaa kunnioitusta sota-aikaisen valtion johdon, presidentti Risto Rytin ja pääministeri Edwin Linkomiehen elämäntyölle.

Risto Ryti -seminaari järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 1993. Seminaari on järjestetty aina joka toinen vuosi. Tänään pidettävä seminaari on siten järjestyksessään kolmas. Seminaarin järjestävät yhdessä – kuten aikaisemminkin – Risto Ryti -seura, Turun kesäyliopiston Huittisten toimipaikka sekä Huittisten kaupunki.

Olemme tälläkin kerralla onnistuneet saamaan seminaarin luennoitsijoiksi alansa ehdottomia tuntijoita. Pyydänkin saada tervehtiä professoreita Päiviö Tommila, Mauno Jokipii ja Seikko Eskola sekä dosentti Ari Uino. Seminaarin ensimmäisestä aiheesta – tunnettu ja tuntematon Edwin Linkomies – esitelmöi meille professori, Risto Ryti -seuran hallituksen puheenjohtaja Päiviö Tommila.

Minä avaajana pyydän kuitenkin vielä saada kutsua professori Tommilan pitämänsä esitelmän jälkeen seminaarin puheenjohtajaksi.

Näillä avaussanoilla ja seminaarin samalla järjestäydyttyä katson voivani todeta seminaarin avatuksi. Olette kaikki tervetulleita!

PÄIVIÖ TOMMILA

Legendaarinen yliopistomies ja pääministeri Edwin Linkomies (1894-1963)

Edwin Linkomies oli Helsingin yliopiston Rooman kirjallisuuden professori, vararehtori, rehtori ja kansleri, kaukonäköinen ja määrätietoinen tiedepoliitikko sekä sodanaikainen pääministeri. Hän kuuluu pian päättyvän vuosisatamme merkittävimpiin suomalaisiin vaikuttajiin.

Edwin Flinckin, vuodesta 1928 Linkomiehen, lapsuuden maisemat olivat Satakunnassa. Miehensä alikapteeni Evald Flinckin varhaisen kuoleman jälkeen hänen leskensä Hilda Vilhelmina (s. Cajander) muutti lapsineen satakuntalaiseen Kiukaisten pitäjään, missä nuori Edwin sai varhaisimman koulukasvatuksensa. Hän osoittautui varhaiskypsäksi, luki Rauman lyseossa yli muutamia luokkia ja tuli ylioppilaaksi 16-vuotiaana. Koulussa hän oli lukenut latinaa, sitä hän ryhtyi opiskelemaan yliopistossa ja valmistui filosofian kandidaatiksi kaksi päivää vaille 19-vuotiaana ja väitteli tohtoriksi 25-vuotispäivänään 1919. Tullessaan 1923 Rooman kirjallisuuden professoriksi hän oli 28-vuotias.

Linkomiehen väitöskirja koski ainoata säilynyttä roomalaisaiheista tragediaa Octaviaa. Hän käsitteli toisessa tutkimuksessa Auguralialaitosta ja kolmannessa latinalle tunnusomaista ablativus absolutus-rakennetta. Tätä koskeva tekijänsä pääteos ilmestyi 1929, jolloin hän jo oli siirtymässä tutkimuksesta muihin tehtäviin.

1920- ja 1930-lukujen vaihde oli merkittävä murros Linkomiehen elämässä. Muutaman vuoden sisällä hänestä tuli historiallis-kielitieteellisen osaston varadekaani ja dekaani, yliopiston vararehtori ja tärkeän rahatoimikunnan puheenjohtaja. Satakuntalainen osakunta valitsi hänet inspehtorikseen. Kokoomuspuolueen edustajana hänet valittiin eduskuntaan, Helsingin kaupunginvaltuustoon ja puolueen johtoelimiin.

Koulupoikana Raumalla Edwin Flinck oli kuulunut Risto Rytin

johtamaan nuorsuomalaiseen piiriin. Suomalaisten puolueiden uudelleenjaossa hallitusmuototaistelun seurauksena Linkomies omaksui kokoomuslaisia näkemyksiä, mihin vaikutti hänen kiinnittymisensä kulttuuripoliittisen aikakauslehti Ajan toimitukseen ja toimiminen 1923-31 Valvoja-Ajan päätoimittajana. Tämä toimitustyö puolestaan näyttää johtaneen nuoren professorin julkiseen toimintaan. Roomalaisittain sanottuna vita activa veti Linkomiestä muutenkin puoleensa.

Siirtyminen yliopistossa hallintomieheksi ja sen ulkopuolella poliitikoksi merkitsi tutkimustyön jäämistä. Myös Valvoja-Ajan hän jätti. Yliopistossa Linkomies joutui vararehtorina keskelle monipuolista rakennustoimintaa, mutta ennen kaikkea kuohuvaa kielitaistelua. Hän oli suomenkielinen ja -mielinen ja osallistui yliopiston suomalaistamistoimintaan myös eduskunnassa.

Poliitikkona Linkomies kuului kokoomuksen oikeistoon ja 1930-luvun alussa sen IKL-siipeen. Sittemmin hän tarkisti kantaansa ja toimi puolueensa eheyttämiseksi. Asenteiltaan hän oli konservatiivinen reformipoliitikko. Vuodesta 1939 hän oli eduskunnan toinen varapuhemies ja ulkoasiainvaliokunnan jäsen. Hän toimi myös kokoomuksen eduskuntaryhmän johdossa. Keväällä 1940 Linkomies kannatti rauhaa kovillakin ehdoilla, tuomitsi välirauhan aikaisen kommunistien liikehdinnän jyrkästi ja piti saksalaissuuntausta maalle turvallisuuden takeena.

Helsingin yliopisto vietti syyskuun alussa 1940 300-vuotisjuhliaan. Yliopiston juhlasaliin Wäinö Aaltonen veisti tunnetun reliefin "Vapauden jumalatar seppelöi nuoruuden". Aihe oli Linkomiehen esittämä, ja vararehtori Linkomies myös piti 4.9.1940 paljastuspuheen, joka on yksi puhujansa mestarinäytteitä. Hän rinnasti aluksi tiedemiehen tunteen hänen löydettyään tutkimaansa ongelmaan ratkaisun ja taiteilijan ilon uuden teoksen valmistuttua. Toiseksi hän puhui hellenistisestä ihmisihanteesta: "ihmisen ennen kaikkea tulee olla hyvä kansalainen ja vankkumaton isänmaan puolustaja". "Yksilön onni on täydellisesti riippuvainen kansakunnan voimasta ja yksilön arvo on mitattava sillä, kuinka vahvan panoksen hän vaaran hetkellä voi tarjota

kansakunnan hyväksi." Kolmanneksi Linkomies tulkitsi Aaltosen taideteoksen muistomerkiksi "kansamme sekä aseellisesta että henkisestä taistelusta vapauden saavuttamiseksi ja turvaamiseksi". Näin korkokuva symboloi sekä ikuista nuoruutta että Suomen ajankohtaista kamppailua itsenäisyytensä puolesta.

Tähän kamppailuun Linkomies pian joutui entistä vastuunalaisemmalle paikalle. Linkomiehen ja Rytin poliittiset tiet olivat eronneet 1920-luvun alussa jälkimmäisen siirryttyä edistyspuolueeseen. Sotavuosina ne taas yhtyivät. Linkomies vierasti anglofiili Rytin valintaa presidentiksi, mutta yhtyi sitten hänen politiikkaansa ja keväällä 1943 Linkomiehestä tuli pääministeri Rytin ehdotuksesta.

Linkomies piti hallitustaan rauhanhallituksena. Neuvostoliiton asettamat ehdot, etenkin loppukeväästä 1944 antautumisen vaatimus olivat kuitenkin liian ankaria hyväksyttäviksi. Muistelmissaan Linkomies katsoo, että torjuva päätös pelasti Suomen. Tapahtumavyyhteen liittyi nk. Ribbentrop-sopimus, jonka presidentti Ryti hallituksen kannattamana solmi omissa nimissään Saksan kanssa ja jonka tuomalla avulla vakiinnutettiin rintamatilanne.

Näkemyksestään, että hänen toimintansa Suomen pelastamiseksi oli oikea, Linkomies ei luopunut sotasyyllisyysoikeudenkäynnissä ja se kannattaa hänen vankilavuosinaan kirjoittamaansa muistelmateosta "Vaikea aika". Oikeudenkäynnissä Linkomies tuomittiin 5 vuoden ja 6 kuukauden vankeusrangaistukseen.

Vankilavuotensa, puolet tuomiosta, Linkomies käytti ahkeraan kirjalliseen työhön. Paitsi muistelmansa hän muokkasi julkaisuiksi kolme antiikin historiaa ja tutkimusta koskevaa teosta, jotka paljolti perustuivat aikaisemmin julkaistuihin artikkeleihin. Tutkimustyö alkoikin uudelleen kiinnostaa Linkomiestä ja vapauduttuaan vankilasta hän suunnitteli laajoja töitä. Kävi kuitenkin kuten parikymmentä vuotta aikaisemmin: tieteellinen työ hävisi muille velvollisuuksille.

Satakuntalainen osakunta valitsi Linkomiehen uudelleen inspehtoriksi 1949, rahatoimikunta puheenjohtajakseen ja lukuisat säätiöt ja tieteelliset yhteisöt johtoonsa. Vuoden 1950 promootiossa Linkomies

oli promoottori ja palasi kaikella loistolla julkisuuteen. Hän otti 1955 jälleen vastatakseen Valvojasta ja 1956 hänet valittiin yliopiston rehtoriksi ja 1962 kansleriksi. Hän ryhtyi myös suuren Oma Maa-teoksen päätoimittajaksi.

Rehtori- ja kanslerikautenaan Linkomies kohosi maan tiedepolitiikan johtoon ja hänen nimeään kantava Linkomiehen komitea (oikeastaan Tieteellisen tutkimuksen organisointikomitea) pani alulle seuraavien vuosikymmenien tiedepoliitikan suuntaviivat.

Nyt Linkomiehestä myös tuli se legendaarinen yliopistomies, jollaisena hänet muistetaan. Rehtorinpuheissaan hän painotti henkisiä arvoja: "Se joka uskoo hengen voimaan, ei koskaan saa antautua epätoivoon". Hän jatkoi myös jo nuorena professorina aloittamiaan vaatimuksia tutkimusedellytysten parantamiseksi ja painotti tieteen suurta merkitystä: "Tiede on vastuussa jälkipolville ja meillä täytyy olla usko ihmiseen ja siihen että hän luo paremman maailman".

Linkomies oli energinen ja impulsiivinen. Hänellä oli vahvat mielipiteet eikä hän säästänyt arvioitaan ympäristöstään. Nämä piirteet näkyivät jo hänen nuorena kirjoittamissaan arvosteluissa ja saavuttivat huippunsa muistelmateoksen värikkäissä luonnehdinnoissa. Linkomies oli myös hyvin tietoinen omasta arvostaan, mikä ominaisuus lisääntyi iän myötä. Hänen ihanteensa oli keisari Augustus. Hän oli tehokas, häntä kunnioitettiin, mutta myös pelättiin. Kun yliopisto oli saanut odotettua vähemmän määrärahoja, kansleri Linkomies marssi opetusministerin luo ja ilmoitti: "Tässä on tapahtunut selvä virhe. Ministeri ottaa kynän ja korjaa budjettisumman!" Ministeri otti kynän ja korjasi.

Toisaalta Linkomies oli niin halutessaan erinomainen seuramies ja hän viihtyi myös hyvin hänelle läheisessä Satakuntalaisessa osakunnassa. Satakuntalaisen osakunnan 300-vuotisjuhlissa keväällä 1954 Linkomies piti jälleen tunnelmaa voimakkaasti kohottaneen puheen. Juhlaillallisilla yö oli jo kääntymässä aamuun, mutta juhlijoita riitti. Kolmen aikoihin aamulla inspehtori Linkomies tiedusteli eteläpohjalaisten kuraattori Jaakko Nummiselta, joka sitten teki pitkän ja ansiokkaan päivätyön opetusministeriön kansliapäällikkönä, mitä maisteri piti juhlista. Mais-

teri Numminen vastasi, että juhlat ovat hyvät, mutta vähän jo alkaa väsyttää. Tähän Linkomies loihe lausumaan: "Eikös maisteri Numminen tunne Eino Leinon tuotantoa? Siellähän sanotaan: Jumalill' on juhlat pitkät!"

Kirjallisuus: Päiviö Tommila ja Hannu Heikkilä (toim.), Edwin Linkomies. Suomalainen vaikuttaja (1996).

MAUNO JOKIPII

Edwin Linkomies ja Satakunta

Kotiutuminen Satakuntaan ja Satakuntalaiseen osakuntaan

Edwin Linkomies – alkuaan Flinck – syntyi Viipurissa 1894 kapteeni Evald Zacharias Flinckin perheeseen, mutta isän nuorena kuoltua muutti jo pikkupoikana Satakunnan Kiukaisiin, minne äiti Hilda (s. Cajander) asettui maanviljelijävanhempiensa naapuriin, Eurakosken kylän Naskin taloon. Linkomiehellä oli näin äidinpuolisen suvun juuret vahvasti Satakunnassa. Äidinisä oli hänelle tavallista läheisempi henkilönäkin, kuten muistelmateoksessa "Vaikea aika" havainnollisesti kerrotaan, kun Linkomies kesälomamatkallaan 1943 kävi lapsuuspaikkojaan katsomassa sekä isovanhempiensa haudalla. Kartanon vuokraajana toiminut äidinisä oli muun muassa opettanut hänelle lyseoon pyrkimistä varten tarvittavat tiedot, koska lähistöllä ei ollut sopivaa koulua. Linkomiehen eno toimi Kiukaisten asemapäällikkönä.

Vaikka pääministeri Linkomies oli tietyllä tavalla haikea käydessään keväällä 1943 lapsuutensa leikkipaikkoja katsomassa – Naskilla ja kouluaikaisessa asuinpaikassaan Kiukaisten asemalla sekä perheensä kesäpaikassa Euran Vaanin kartanon metsässä olevassa huvimajassa – kaikkihan oli pienempää ja vaatimattomampaa kuin lapsuuden nostalgiset muistikuvat – kuitenkin jää faktaksi, että sukusiteet ja lapsuuden muistot liittivät Edwin Linkomiehen voimakkaasti Satakuntaan, erityisesti sen viljaviin keskusseutuihin.

Toiseksi tällaiseksi kiinnekohdaksi Satakuntaan tuli ilmeisesti kouluaika Raumalla 1903–1911. Sikäläinen yhteislyseo eli – tuoreen kouluhistoriansa mukaan – vuosisadan alkuvuosina "opetuksellisesti, tuloksiltaan ja vapaiden harrastusten osalta eräänlaista kulta-aikaa." Ylioppilaita tuli paljon ja hyvillä arvosanoilla ja monen suuntaisia

sivistysherätteitä oli tarjolla. Kirjailija Hj. Nortamon vireille panema yhdistetty merikaupunki- ja kotiseuturomantiikka vaikutti myös jo kaupungin ilmapiiriin. Historiallinen ympäristö jätti nuoreen mieleen vaikutteensa, niin kuin esim. Linkomiehen pian puheeksi tulevista Raumaa koskevista artikkeleista välillisesti nähdään. Kouluajalta ja osakunnasta hän sai vielä elinikäisiä raumalaisia ystäviä. Muistelmissaan hän kertoo asuneensa lomamatkallaan 1943 tuomari Aalto-Setälän, siis Rauman pormestarin, luona ja käyneensä hammaslääkäri Pentin huvilalla – molemmat kuuluivat kaupungin tunnetuimpiin kulttuurihenkilöihin.

Näin oli luontevaa, että nuori Edwin Flinck liittyi Helsingissä juuri Satakuntalaiseen osakuntaan. Se oli perustettu länsisuomalaisten jakautuessa 1904 ja saanut oman huoneiston vuoden 1911 alussa valmistuneen Uuden ylioppilastalon kolmannesta kerroksesta. Tärkeämpää kuin mainiot tilat oli kuitenkin osakunnan innostunut johto, joka lähes kolme vuosikymmentä oli professori, inspehtori J.J. Mikkolan ja hänen vaimonsa, kirjailija Maila Talvion käsissä. Heidän laajat sivistysharrastuksensa ja monipuoliset kulttuurisuhteensa tulivat täysin määrin heidän johtamansa Satakuntalaisen osakunnan hyväksi. Osakunnan säännölliset kokoukset tapahtuivat inspehtorin johdolla. Etevät kuraattorit toivat toimintaan omaa lisäsävyä. Linkomiehen varsinaisena osakunta-aikana vuodesta 1911 kuraattoreita olivat lääketieteen kandidaatti Väinö Horelli – tuberkuloosiparantolahankkeen alullepanija ja Harjavallan parantolan elinikäinen ylilääkäri –, tunnettu yhteiskunnallinen vaikuttaja maisteri Arvo Inkilä ja kuvattavamme vanhempi latinistitoveri, maisteri (myöh. tri) Niilo Lehmuskoski, myös lausujana tunnettu. Ei ihme, että tällainen henkinen ympäristö veti puoleensa etevää opiskelijaa.

Edwin Flinckin opiskelu-ura oli kuten tunnettua fenomenaalinen, runsaassa kahdessa vuodessa fil.kandidaatiksi 1913, maisterinarvo kevään 1914 promootiossa. Oli odotuksenmukaista, että hän jatkoi heti opintojaan, kuten äidinisä oli aikanaan kehotellut havaittuaan pojan etevyyden. Tohtorinväitöskirjan tekoaikana maisteri Flinck jo osallistui

näkyvästi Satakuntalaisen osakunnan toimintaan. Osakunnan vuosijuhlassa 1916 hän puhui roomalaisista arvoituksista; myöhemmin esitelmä julkaistiin. Marraskuussa 1917 osakunnan kuukausikokouksessa silloinen oppikoulun lehtori Flinck esitelmöi klassillisen sivistyksen merkityksestä, rakkaasta aiheesta, johon hän tuli vielä monesti palaamaan. Satakuntaan hän sai vielä yhden kiinteän suhteen lisää, kun hän 1918 avioitui Vera Schultzin, Huittisten jahtivoudin kauniin tyttären kanssa.

Voisi sanoa, että SatO:n silloisella inspehtorilla ja hänen puolisollaan oli kummallakin oma sarkansa osakunnan toiminnassa johdettavanaan. Vaikka prof. J.J. Mikkola oli kuuluisa nimenomaan kielimiehenä, hänhän oli suorastaan johtavia slavisteja maailmassa, hän harrasti myös historiaa ym. kotiseutututkimusta. Hänen johdollaan ja tuellaan osakunta julkaisi ns. Satakunta-sarjaa, josta vanhojen puolikirjallisten ylioppilasalbumien sijasta kehitettiin vakavasti otettava humanistinen tiedesarja. Vuoteen 1931, jolloin inspehtori vaihtui, Satakunta-sarjaa oli ilmestynyt kahdeksan tieteellisesti painavaa nidettä. Maila Talvio taas hoiti ns. lukupiiriä, jossa maailmankirjallisuuden aarteita esiteltiin osakuntalaisille joka toinen torstai-ilta pidetyissä tilaisuuksissa, usein hienon musiikin säestyksellä. Lisäksi Maila johti sosiaalisia harrastuksia, mm. kesäkiertueiden eri pitäjissä pitämien iltamien avulla tapahtuvaa tulevan Satakunnan tuberkuloosiparantolan tunnetuksi tekemistä ja rahankeräystä ym.

Maisteri Flinck kirjoitti Satakunta IV:ään (1916) aiheesta "Kaksi 1600-luvulla kirjoitettua runoa Raumasta ja Porista". Siinä hän selosti ja käänsi suomeksi Olof Hermelinin 1600-luvun lopulla Ruotsin kaupunkeja koskevasta sarjasta oman maakuntansa osuuden. Satakunta VI:ssa (1926) hän – jo professorina toimiessaan – nosti unohduksesta esiin Kiukaisten Rahvolasta kotoisin olevan Antero Ravoniuksen Turussa 1699 julkaiseman latinankielisen runon "kesän, ihanimman vuodenajan" ylistykseksi. Varmaan hän muisteli tällöin myös omia lapsuuden kesiään Kiukaisten Vaanissa.

Flinckin pariskunta osallistui jo osakunta-aikanaan Maila Talvion

lukupiireihin, joita pidettiin torstai-iltaisin noin kerran kuukaudessa Mikkoloiden kotona Eläintarhantie 10:ssä ja myöhemmin Laaksolassa. Vappuna 1921 merkittiin esim. piirin "mustaan kirjaan", että taiteilija Emil Cedercreutz sekä Edwin ja Vera Flinck olivat lähettäneet lukupiirille tervehdyskortin Italiasta. Juuri professoriksi tultuaan 1923 Flinck selosti lukupiirissä Vergiliuksen Aeneas-eepoksen saaden huomattavan menestyksen; tervehdys lähetettiin myös hänen pääopettajalleen, porilaissyntyiselle latinan professorille Gustafsonille. Mikkoloiden johtama toiminta tuli nuorelle oppineelle sopivaksi esikuvaksi siitä, miten ylioppilasosakunnan toiminta parhaimmillaan voidaan järjestää. Vielä lähes miespolvi myöhemmin, Mikkoloiden jo kuoltua, Linkomies kirjoitti heistä ihailevan esityksen "Kaksi rinnakkaista elämäntyötä" teokseen Satakuntaa ja satakuntalaisia II (Pori 1951).

Linkomiehen (nimensä hän suomensi 1928) lukuisista esitelmistä havaitsemme hänen ihailevin silmin katselleen maakuntaansa, Satakuntaa, Gallénin ikuistamia Tyrvään ja Ruoveden seutuja, E.N. Setälän kotiseutua Kokemäen maatalouslakeutta tai Frans Emil Sillanpään kumpuista ja järvistä Hämeenkyröä. Tyypillistä on, että hän korostaa taiteilijan näkemyksen levinneen hänen katsojilleen tai lukijoilleen, niin että itse näemme nyt taiteilijan prisman läpi, paremmin ja pelkistetymmin kuin ennen, oleelliset erottaen. Muutamia esimerkkejä tästä kotiseutukäsityksestä.

> "Sillanpään koko kertomataide juurtuu satakuntalaiseen maaperään", Linkomies kirjoittaa. "Sama kotiseutu, joka oli hänet lähettänyt opin tielle, hedelmöitti hänen kirjallisen mielikuvituksensa aavistamattomalla voimalla. 'Hurskaan kurjuuden' ja 'Miehen tien' tapahtumapaikaksi nimenomaan ilmoitetaan 'koillinen Satakunnan pitäjä', mutta selvää on, että myös 'Nuorena nukkuneen' ja 'Elämän ja auringon' tapahtumat on sijoitettava samaan paikallisuuteen... Paikkakuntalaiset epäilemättä pystyvät identifioimaan monta Sillanpäällä esiintynyttä tyyppiä...Siitä ei kenelläkään ole syytä olla pahentunut. Hämeenkyrö ja sen asukkaat ovat Sillanpään ansiosta siirtyneet maailmankirjallisuuteen. (1948, SatXIV s. 15.)

Todellakin näyttää luonto Emil Nestor Setälässä koettaneen, mitä se kykenee saamaan esille satakuntalaisesta rodusta. Setälä on elävä esimerkki siitä, mikä älyn terävyys ja tahdon voima vuosisatojen viljelytyön jatkuessa on tiivistynyt Satakunnan rintamaiden kansaan. Tuntuu melkein ajatukselta enemmän kuin sattumalta, että hän on syntynyt Satakunnan vanhassa keskuksessa Kokemäellä, siellä missä yhtäjaksoiset kulttuuriperinteet ovat kaikkein vanhimmat ja missä Satakunnan valtavuo vierittää tasankojen halki mahtavia vesivyöryjään. Sieltä on peräisin se hengenvoima, joka sai ilmennyksensä Setälässä ja hänen elämäntyössään. (1936, SatX s. 14–15.)

Gallén-Kallelan isä ei tosin polveutunut Satakunnasta, mutta oli kotiutunut sinne ja lepää, samoin kuin mestarin äitikin, sukuhaudassa Tyrvään vanhalla hautausmaalla. Äiti olikin satakuntalainen, porilaista merenkulkija- ja laivanvarustajasukua. Akseli Gallén-Kallela oli siis satakuntalainen ja Satakunnasta hän sai nuoruutensa väkevät vaikutelmat. Tyrvään maisemat tarjosivat myöskin ensimmäisinä hänen heräävälle taiteilijataipumukselleen kiitollisia aiheita. Me muistamme äskeisestä näyttelystä nuo tyrvääläiset aiheet, jotka panivat meidän satakuntalaisten veren voimakkaammin liikkeelle. Niihin kätkeytyi jo tulevan mestarin leijonankynsi. Myöhemmin valmiiksi kehittynyt taiteilijamestari kiintyi uudelleen Satakuntaan, vanhaan Satakuntaan, asettuessaan asumaan Ruovedelle vanhan Satakunnan luonnon-kauneimmille seuduille. Tämän seudun hän on ikuistanut luke-mattomissa maalauksissaan. Hän on herkistänyt meidän katseemme näkemään sen neitseellisen korpiluonnon ja sen hymyilevät selät saarineen ja niemekkeineen. Ei olisi Ruovesi Suomen kansan tajunnassa muuta kuin useimmille mitään sanomaton nimi, ellei Gallén-Kallela mestarillisella taiteilijakädellään olisi kiinnittänyt kankaalle sen maisemia, ellei hän olisi sielunsa prisman läpi näyttänyt, mitä nämä maisemat ovat olleet taiteilijalle, millä sisällyksellä ne ovat ruokkineet hänen isoavaa henkeään. Olemme saaneet Ruoveden uutena hänen maalauksissaan, olemme hänen kauttaan saaneet puhtaiksi paljastettuina, kun sielullistutettuina kaikki arvot, jotka tämän vanhan Satakunnan koilliskolkan maisemissa piilevät. (1936, SatX s. 6.)

Toisaalta Linkomies menee aina luonnosta myös kansaan: Gallénin näkemys Kokemäenjokilaakson lähes ylimyksellisestä talonpoikaisväestöstä, Setälän luonne ulkonaisesti kovan ja karkean väestön edustajana, jolla kuitenkin sisällään on herkkiä piirteitä, tai Sillanpään myötätunto kohtalon kolhimia kohtaan, jotka omatta syyttään ovat joutuneet vaikeuksiinsa, viehättää kovasti Linkomiestä. Linkomiehen komea näkemys Satakunnan maakunnan luonnosta ja ihmisistä on mieleenjäävä. Tunnemme, että se on sisältä päin nähty.

Yksipuolinen oman maakunnan korostaja Linkomies ei silti ollut. Esimerkiksi Gallénista hän sanoo tuonnempana, että hän oli liian rikassisältöinen persoonallisuus, jotta hänet voisi liittää vain yhteen Suomen maakuntaan. Omasta maakunnasta lähtien Linkomies aina päätyy yleiseen isänmaalliseen tunnelmaan ja korostuksiin. Satakuntalaisuus on vain lähtökohtana yleisemmälle patriotismille. Linkomies kuuluu "historiallisen isänmaallisuuden" voimakkaisiin korostajiin. Hän näkee suurmiehissä edelläkävijöitä ja suunnannäyttäjiä, varmaan vahvemmin kuin nykyisin on tavallista. Hänen henkilöerittelyissään on siten usein ihaileva ja kiittävä yleissävy. Vaikka hän ei suoraan moralisoi, hänen kuvauksensa kohteet nousevat kukin osaltaan jälkipolville seurattaviksi esikuviksi. Voisi ehkä sanoa, että Linkomies henkilöesittelyissään edustaa "ensimmäisen tasavallan" sotienedellistä ihanteellisuutta. Hänen syvä vakaumuksensa henkisen työn ehdottomasta arvosta on vaikuttava.

Ensimmäinen inspehtorikausi Sat.O:ssa 1934–1944

Kun satakuntalaiset – kolme vuotta inspehtorina olleen prof. Oiva Tuulion (ja kirjailija Tyyni Tuulion) jälkeen – pyysivät Linkomiestä inspehtorikseen 1934, he siis toivoivat asemaan peräti monitoimista, mutta tarmokkaaksi tunnettua professoria, joka oli parhaassa iässään, silloin 40-vuotias. Suostuessaan Linkomies tiesi hyvin, kuinka suuret odotukset häneen tässä asiassa kohdistuivat. Hän oli kuitenkin päättänyt

uhrata riittävästi aikaa arvostamaansa luottamustoimeen ja hänestä tuli siksi, senaikaisten osakuntalaisten yksimielisen todistuksen mukaan, erinomainen osakunnan "kaitsija". Ratkaisua varmaan helpotti se, että professorinrouva Vera Linkomies (s. Schultz) oli myös Satakuntalaisen osakunnan entisiä jäseniä, niin sanoakseni "Mailan koulussa" kasvanut, lukupiirien ja ohjelmakiertueiden osanottaja, lehdentoimittajana ja yhdistysihmisenä kunnostautunut nainen. Näin ollen inspehtoriparilla oli mahdollisuus ottaa hoitaakseen vaativa, mutta antoisa tehtävä.

Linkomiehen vakaa käsitys osakuntatoiminnan arvosta käy selkeästi ilmi hänen paljon myöhemmästä puheestaan Satakuntalaisen osakunnan 300-vuotisjuhlassa 1954.

Kansallisilla ja kielellisillä harrastuksilla oli 1930-luvun ylioppilaspolitiikassa korostunut asema. Aktiivisin poliittinen liike oli Akateeminen Karjala-Seura, joka sen ajan Satakuntalaisessa osakunnassa nautti noin 75 %:n kannatusta. Aluksi taisteltiin muun muassa Helsingin yliopiston täydestä suomalaistamisesta, jonka myrskyisin vaihe alkoi juuri syksyllä 1934, uuden inspehtorin toimikauden alussa. Satakuntalainenkin osakunta hankki väkeä kieliasiassa esiintyneeseen suureen lähetystöön 2.2.1935 ja kestitsi vieraitaan osakuntajuhlassa. Vuoden 1937 yliopistolaki ratkaisi asian käytännössä, vaikka 15 ruotsinkielistä professuuria jäi voimaan ja sosialistien tuki reformille jouduttiin ostamaan aikaisemmasta osakuntapakosta luopumalla. Viimeksimainitusta syystä Linkomies äänesti eduskunnassa lakia vastaan. Ilokseen hän sai pian todeta, että hänen pelkonsa oli ollut turha: lähes kaikki ylioppilaat liittyivät vastedeskin osakuntiin. Kielipolitiikka rauhoitettiin Mannerheimin aloitteesta puolustuspoliittisista syistä juuri näinä samoina vuosina.

Katseet kääntyivät nyt itään. Satakuntalainenkin osakunta osallistui 1936 Tuisku-tyyppisen harjoituskoneen hankkimiseen Suomen ilmavoimille. Kesällä 1939 yhteensä 113 satakuntalaista miesylioppilasta, yli puolet kaikista, oli linnoitustöissä rakentamassa panssariesteitä Karjalan Kannakselle. Heimokansoja muistettiin. Viron ylioppilaskuntaan eli Eesti Ylioppilaste Seltsin "Veljestöön" oli jatkuvat stipendiaatti-

suhteet ja liiviläinen Edgar Vaalgamaa opiskeli Helsingissä papiksi Satakuntalaisen osakunnan jäsenenä ollen.

Uusi inspehtori osallistui henkilökohtaisesti jokaviikkoisia kokouksia johtamalla kaikkeen tähän. "Ei voi olla hämmästelemättä ja ihailematta sitä että Linkomies, tieteen, hallinnon ja kulttuurin merkittävä vaikuttaja, saattoi uhrata joka maanantai-illan osakunnan kokouksiin ja joka toisen torstai-illan lukupiirille", huomautti silloinen osakuntalainen, myöhempi professori ja Jyväskylän yliopiston Hämäläis-Satakuntalaisen osakunnan inspehtori Erik Erämetsä tästä puhuttaessa.

Kesäisin järjestettiin edelleenkin osakunnan ohjelmallisia kesäkiertueita, jotka Satakunnan parantolan jo vakiinnuttua voitiin nyt kohdistaa muiden hyvien harrastusten hyväksi. Suoranaisena tarkoituksena oli myös tutustuttaa osakuntalaisia maakuntaan ja maakuntaa osakuntaan. "Iltamissa" musiikilla oli suuri osuus, niin osakunnan kuorolla ja yhtyeillä kuin eri alojen solisteilla, myös lausujilla. Mukaan saatu inspehtori esiintyi säännöllisesti juhlapuhujana. Tämä nousi helposti kesäisen tilaisuuden päänumeroksi, olihan Linkomies maankuulu puhuja, oikea antiikin reettori. Lopuksi esitettiin lyhyt näytelmä, usein Maila Talvion tekemä, ja tietenkin tanssittiin. Kiertue esiintyi säännöllisesti 5–6 paikkakunnalla ja lopuksi vielä osakunnan omilla kesäjuhlilla, jossa se aina loppui.

Linkomies tuki inspehtorina kotiseudullisen julkaisutyön jatkamista, vaikka se joskus tuottaisi taloudellista tappiotakin. Linkomiehen ensimmäisellä inspehtorikaudella ilmestyivät Satakunta-sarjan niteet X (1936) ja XI (1939), joiden molempien kirjoittajakuntaan hän kuului. Edelliseen hän laati artikkelin "Kaksi satakuntalaista suurmiestä" (=Akseli Gallén-Kallela Tyrväältä ja Emil Nestor Setälä Kokemäeltä), jälkimmäiseen artikkelin "Eräs 1600-luvun latinankielinen muistoruno", joka koskee Rauman kirkon sakaristossa olevaa rovasti Matias Bryggerin muistotaulua 1600-luvun alkupuolelta. Kovin mutkikasasuinen runo lienee Bryggerin pojan, raamatunsuomentajana tunnetun Joonas Raumannuksen käsialaa. Siinä kuvataan rovasti-isän oppineisuutta siihen aikaan yleisellä sanonnalla, että hän oli "imenyt Kastalian lähteen hienoa

tuoksua", Lambens Castalii teneris sic fontis odorem. Kastalian lähdehän oli Delfoissa, ja sen äärellä tapasivat antiikin seitsemän muusaa. Tulee mieleen, että Rauman lyseo oli saanut olla Linkomiehelle ensimmäisenä Kastalian lähteenä.

Inspehtorin rouvan välittömäksi huoleksi jäivät monen muun asian lisäksi lukupiirit. Tuulion aikana ne olivat kiertäneet kodeissa, Linkomiehet ottivat ne taas vakinaisesti luokseen Vanhan kirkon puiston laidalle, osoitteeseen Yrjönkatu 13. Kävisi pitkäksi luetella maailmankirjallisuuden ja kotimaiset nimet, joiden teoksia selostettiin. Tapio Horila on laskenut, että kun Mikkoloiden lukupiirissä pääpaino oli klassillisella kirjallisuudella ja Tuulioiden aikana kotimaisella kirjallisuudella, Linkomiesten lukupiirissä vallitsi tasapainoinen kolmijako klassisen, modernin ja kotimaisen kirjallisuuden kesken.

Kirjallisen annin lisäksi ylioppilaille tarjottiin väliajalla teetä, ja vapaamuotoiset väliaikakeskustelut isäntäväen ja joskus muidenkin läsnäolevien kulttuurihenkilöiden kanssa puhuttivat kuulijoita kauan myöhemminkin. "Pojat istuivat Linkomiehen työhuoneessa inspehtori seuranaan ja tytöt ja selostaja salissa inspittären hoivissa. Sinikka – isänsä lemmikki – oli myös jo tyttösenä aina mukana kuuntelemassa, ainakin osan aikaa", muistetaan. Kun ulkonaisesti joskus karhumainen ja jyry Edwin Linkomies itse oli runouden herkkävireinen ymmärtäjä, niin kuin hänen kuulijansa yleisesti muistavat, hän usein lausui hienoimmat huomiot esilläolevasta teoksesta. Korkealaatuinen musiikki, jota myös oli varattu jokaiseen torstaiseen lukupiiri-iltaan, vaikutti myös mieliin. Monelle osakuntalaiselle lukupiiri-illat jäivät edustamaan koko osakuntatoiminnan huippua sekä ennen että jälkeen sotien.

Toistamiseen inspehtoriksi

Pääministeri Edwin Linkomies joutui raskaan rauhanteon jälkeen yhdeksi niistä henkilöistä, joita poliittisessa ns. sotasyyllisyysjutussa syytettiin joko sodan sytyttämisestä tai rauhan viivyttämisestä. Ensim-

mäiseen ryhmään hän ei voinut kuulua, mutta jälkimmäisessä joukossa häntä rangaistiin, erikoisesti koska hän ei pyrkinyt vapautumaan vastuusta, ainoastaan selventämään omia ja hallituksensa motiiveja kussakin yksityisseikassa. Linkomiehen henkilökohtaisesti tunteville, joita Satakuntalaisessa osakunnassa oli tavallista enemmän, tuomio tuntui heti vääryydeltä, ei vain takautuvan lainsäädännön takia, vaan myös Linkomiehen poikkeuksellisen ankaran rehellisyyden ja suoruuden vuoksi. Mitä enemmän arvostelija vielä hallitsi historiallista tilannetta, sitä pahemmalta asia hänestä tuntui, koska entistä pääministeriä rangaistiin rauhanteon asiasta, jota hän voimakkaasti ja tehokkaasti oli pyrkinyt edistämään. Satakuntalaisten keskuudessa häntä pidettiin yleisesti sijaiskärsijänä. Uskon esimerkiksi, että ylioppilasjoukossa, jonka poliisi hajotti, kun se pyrki laulamaan Säätytalolle tuomiota kuulemaan meneville "sotasyyllisille", oli paljon satakuntalaisia ylioppilaita.

Kuten tunnettua, Linkomies suhtautui urhoollisesti ns. sotasyyllisjutun luomaan tilanteeseen ja käytti isänmaan puolesta kärsimänsä vankeusajan intensiiviseen tieteelliseen työhön, jonka tulokset, "Keisari Augustus ja Rooman perintö" (1946), Matias Caloniuksen Siviilioikeuden luentojen käännös latinasta suomeksi (1946), "Antiikin kulttuuri tutkimuksen kohteena" (1947) ja muistelmateos "Vaikea aika", jonka hän määräsi tosin ilmestymään vasta kuolemansa jälkeen (ilmestyi 1970), ovat kokonaan syntyneet vankilassa, suuri yleisesitys Homeroksesta (1948) sekin suurimmaksi osaksi, vaikka hän sen ilmestyessä oli juuri päässyt kotiin. Satakuntalaisille oli rohkaisevaa eri joululomilla lukea entisen inspehtorinsa uusia teoksia ja havaita sitäkin kautta hänen henkinen voimansa ja murtumaton tahtonsa.

Kun vankilasta marraskuussa 1948 vapautuneen Linkomiehen täysi armahtaminen, jota yliopisto voimakkaasti ajoi saadakseen professorinsa taas virkaan, uskottiin olevan lähellä, silloinen inspehtori P. Katara odotti sitä ennen kuin erosi, ja Linkomies valittiin heti syksyllä 1949 yksimielisesti jälleen Satakuntalaisen osakunnan inspehtoriksi.

Paluu yliopistoon ja osakuntaan sujui joustavasti, varsinkin kun Linkomiehellä ei tällä erää ollut poliittisia velvollisuuksia viemässä työ-

aikaa niiltä. Inspehtorin työpanosta kysyttiin erikoisesti osakunnan taloasiassa, johon kohta palaan. Yliopiston puolella oli merkittävin tapaus filosofisen tiedekunnan suuri promootio keväällä 1950, neljäntoista vuoden tauon jälkeen. Virkaiältään vanhimpana professorina Linkomies oli itseoikeutettu promoottori ja hän johti promootion todella tyylikkäästi. Yleiseksi seppeleensitojaksi valittiin vielä hänen tyttärensä Sinikka, ja yksi kunniatohtoreista oli satakuntalaisten "kunniainspitär" Maila Talvio. Näistä syistä Satakuntalaisessa osakunnassa promootiota pidettiin ikään kuin jonkinlaisena osakunnan "perheasiana", johon kaikki siihen oikeutetut kilvan riensivät osallistumaan; sen patrioottinenkin merkitys tajuttiin tietenkin selvästi. Mukana olleena voin vakuuttaa, että elinikäiset muistot siitä tosiaan jäivät. Komeampaa paluuta Helsingin yliopiston merkkimieheksi kuin tämän aurinkoisen suurseremonian johtaminen, on Edwin Linkomiehenkään osalta vaikeata kuvitella.

Satakuntatalon rakentaminen

Aikoinaan 1910- ja 1920-luvuilla Satakuntalainen osakunta oli Maila Talvion johdolla suorittanut niin kovasti kiertuetoimintaa, propagandaa ja rahankeräystä suunnitellun Satakunnan tuberkuloosisairaalan hyväksi, että suurin osa 1925 Harjavallassa toimintansa alkaneen Satalinnan keuhkotautiparantolan osakeyhtiön osakkeista oli voitu lunastaa osakunnan haltuun. Kun vuonna 1948 säädettiin uusi tuberkuloosilaki, joka edellytti kunnilta parantoloiden ylläpitoa, tuli päiväjärjestykseen "Satalinnan" myyminen muodostettavalle tuberkuloosipiirin kuntainliitolle. Suunniteltiin, että rahoilla rakennettaisiin osakunnalle oma talo Helsinkiin.

Neuvottelut Lääkintöhallituksen kanssa päätyivät yksimielisyyteen 15 % korvauksesta eli 75 miljoonasta markasta, jonka muodostetun kuntainliiton edustajat myös hyväksyivät. Muodollinen kauppakirja allekirjoitettiin 31.12.1949. Osakunnan haltuun jäi sen lisäksi paljon

yhtiön kulutustavaroihin (esimerkiksi elintarvevarastoihin) sijoittamia varoja sekä säästöjä, niin että talohankkeeseen oli käytettävissä noin 100 miljoonaa silloista markkaa. Jos rakennustyö olisi saatu vauhdikkaasti menemään eikä inflaatio olisi liikaa syönyt varoja, talo olisi sillä saattanut syntyä; ainakin velkaantuminen olisi jäänyt kohtuulliseksi. Kummassakin suhteessa oli kuitenkin epäonnea.

Koska taloa haluttiin Helsingin keskikaupungille, jotta opiskelijoille jäisivät lyhyet työmatkat, tontin saaminen muodostui vaikeaksi. Lopulta olivat vastakkain Unioninkadulla lähellä Pitkäsiltaa oleva "musiikkiopiston" tontti ja Lapinlahdenkadun – Lapinrinteen kulma, jonne talo sitten rakennettiin. Kaupunki jätti ystävällisesti puolet tontin hinnasta korottomaksi lainaksi, jos taloa jatkuvasti käytettäisiin ylioppilaiden asuntotarkoitukseen. Osakuntatalon, jota ryhdyttiin kutsumaan Satakuntataloksi, piirustuksista järjestettiin vuoden 1950 alulla kutsukilpailu. Sen voitti arkkitehti Einari Teräsvirta. Toukokuussa alkoivat kallioisen tontin louhintatyöt ja rakennustyön urakkasopimus allekirjoitettiin 1.9.1950.

Ensimmäinen vastoinkäyminen oli sementtipula, joka viivästytti töitä marraskuulle asti. Peruskivi muurattiin 18.11.1950 runsaan osakuntalaisjoukon läsnäollessa. Maila Talvion puhe, joka jäi hänen viimeiseksi julkiseksi esiintymisekseen osakunnalle, korosti vakavan osakuntahengen merkitystä.

Talvella rakennustyö sujui hyvin, niin että harjannostajaisia voitiin viettää jo neljän kuukauden päästä, 17.3.1951. Nyt tuli vastaan sitkeä putkimieslakko, joka kesti helmikuusta lokakuuhun, melkein puoli vuotta. Viimeistelytyötkin sujuivat nihkeästi. Vaikka huhtikuussa 1952 voitiin ottaa jo osa asukkaita ja konttorivuokralaisia taloon ja kesällä 1952 olympiavieraita, talon lopullinen valmistuminen venyi syyskuuhun 1952. Sinä aikana koko ajan laukannut inflaatio nosti lasketut rakennuskustannukset noin kaksinkertaisiksi. Hyvät neuvot olivat nyt kalliit. Niinpä Linkomies järjesti rakennusajan mittavat laina-asiat Helsingissä KOP:n johdon kanssa. Selostaessaan teoksessa Satakunta XV (1952) Satakuntatalon syntyvaiheita hän kauniin sanoin kiittää pankin auliutta.

On selvää, että oma talo nosti Satakuntalaisen osakunnan toiminnan tästä lähin uudelle tasolle, koska asuntolan väestä saatiin aina perusjoukko eri harrastuksiin. Satakuntatalon aikaansaaminen liittyy tavanomaista paljon kiinteämmin inspehtori Edwin Linkomiehen nimeen.

Inspehtori ja osakunta 1950-luvulla

Linkomiehen toisella inspehtorikaudella Satakuntalaisen osakunnan jäsenluku oli sotaa edeltävästä noin 400 hengestä kasvanut runsaaseen 500 henkeen; lievä enemmistö oli vielä miehiä. Kokouksissa kävi noin 6–8 % jäsenmäärästä, ne innokkaimmat. Heille kuitenkin inspehtorin läsnäolo ja tottunut, asiallinen puheenjohto olivat muistiinjäävä seikka. Kokousten jälkeenkin Linkomies usein jäi hetkeksi juttelemaan osakuntalaisten kanssa. Vaikka häntä pidettiin tiukkana puheenjohtajana, jonka kokouksissa ei kehdattu turhia jaaritella, näissä yksityiskeskusteluissa, joissa käsiteltiin vapaamuotoisesti muun muassa eri harrastuspiirien pyrkimyksiä, hän osoittautui ystävälliseksi ja myötätuntoiseksi vanhemmaksi osakuntalaiseksi, jota suuresti ihailtiin. Selvästi hän piti siitä, että hänen kanssaan uskallettiin keskustella, ja koskaan hän ei silloin pyrkinyt kaatamaan osakuntalaisten naiivejakaan mielipiteitä auktoriteetillaan, vaan kärsivällisellä ja perusteellisella argumentoinnilla. Kuva, jonka hänestä sai kaukaa ja läheltä oli kovasti erilainen, lähikuvan eduksi! Vanhemmille osakuntalaisille tuli hänestä suorastaan herttainen kuva.

Osakunnan juhlissa Linkomies sai hienoilla puheillaan aikaan todellista juhlatunnelmaa ja isänmaallista mieltä. Kiertueisiin hän ei liene toisella inspehtorikaudellaan enää paljon osallistunut. Sen sijaan hän tuki edelleen voimakkaasti osakunnan julkaisutoimintaa. Satakuntasarjan XIV osaan (1948) hän itse kirjoitti osakunnan uudesta kunniajäsenestä, kirjailija F.E. Sillanpäästä artikkelin "Satakuntalainen Sillanpää", jossa hän etevästi luonnehtii sekä satakuntalaisuutta yleensä että kirjailijamestarin vaiheita ja ympäristöä erikoisesti. Paikallisuus

ei kuitenkaan selitä kaikkea, vaan kuvauksen totuudellisuus, voimakas myötäeläminen, epäsovinnainen tyyli ja "runouden autereinen hohde". Satakunta-sarjan XV osaan Linkomies teki vielä edellä mainitun tyylikkään selostuksen "Satakuntatalon syntyvaiheet".

Lukupiiri oli – inspehtori Kataran kodin tuhouduttua pommituksessa 1944 – palannut Laaksolaan, eikä Linkomies halunnut vetää sitä pois tehtävään antautuneelta Maila Talviolta. Se toimi siis siellä vilkkaasti kirjailijattaren kuolemaan asti. Linkomiehellä lukupiiri oli taas vuosina 1951–1956. Alkuvaiheessa esiteltiin useassa tilaisuudessa Maila Talvion laajaa tuotantoa, jota kirjailijatar itse ei juuri ollut ottanut lukupiirien ohjelmiin. Tunnettujen kirjailijoiden ja kirjallisuustutkijoiden esitykset sekä hyvä musiikki olivat taas Linkomiesten lukupiirien vetonauloja.

Ratkaisevasti inspehtori Edwin Linkomies tuli vaikuttamaan osakunnan oman historian selvittämiseen. Osakunnan ensimmäisestä 25-vuotiskaudesta oli aikoinaan saatu fil.tri Mikko Saarenheimon esitys (Satakunta VII, 1932). Linkomies sai suomen lehtorin ja tunnetun kotiseutumiehen Tapio Horilan laatimaan sille jatkoa vuosista 1929–1954 (Satakunta XVI, 1954). Siitä tuli sekä monipuolinen että tasapainoinen katsaus, josta yhteisön ja sen aktiivisen jäsenistön todella tunnistaa. Historia ehti inspehtorin tyytyväisyydeksi osakunnan 50-vuotisjuhliin, dokumentiksi siitä, mitä juhlittiin.

Joitakin vuosia oli esillä myös vanhimman Turun yliopiston Satakuntalaisen osakunnan 1600-luvun matrikkelin julkaiseminen, johon mallia oli saatu eteläpohjalaiselta ystävyysosakunnalta. Vanhan Satakuntalaisen Osakunnan matrikkeli 1640–1721 ilmestyi kaunisasuisena painoksena samassa vuosijuhlassa 1954. Matrikkelitoimikunnan riemuksi vanha ja uusi yhdistettiin: juhlaa vietettiin yhdistettynä vanhan Turun yliopiston Satakuntalaisen ensimmäisen maininnan 300-vuotisjuhlana ja uuden Helsingin yliopiston Satakuntalaisen osakunnan 50-vuotisjuhlana. Osakunnan vanhimmat juuret olivat näin saaneet vahvistusta. Linkomiehen onnistui vielä sijoittaa juhla yliopiston juhlasaliin, ja hän piti siellä edustavan kutsuvierasjoukon läsnäollessa yhden mahtavista julkisista puheistaan aiheesta "Akateemisen yhteisön

tehtävät" (painettu teoksessa "Ihmishengen tie").

Julkiseen elämään palanneen professori Linkomiehen tehtävät lisääntyivät 1950-luvulla säännöllisesti. Hänen suurimpia omia hankkeitaan olivat tällöin antiikin klassikoiden suomennokset ja uuden Oman Maan, toimittaminen. Kun hänet 1956 vielä valittiin Helsingin yliopiston rehtoriksi, oli selvää, että jotakin oli töistä karsittava. Koska Satakuntalainen osakunta oli niin sanoakseni saanut kaiken, mitä voi kohtuudella toivoa, se oli nyt aika luovuttaa nuorempien hoitoon. Näin Linkomies teki 1956, jolloin Risto Niini otti viestikapulan.

Satakuntalainen osakunta maalautti kunnioitetusta ja pidetystä inspehtoristaan muotokuvan hänen 60-vuotispäivänään 1953. Siinä hän seisoi mallina täydessä juhlapuvussa, frakissa ja kunniamerkeissä. Sille, joka osaa lukea tätä alaa, Suomen Valkoisen Ruusun suurristi rintatähtineen ja leveine sinisine nauhoineen kertoo jotakin. Sellainen annetaan nimittäin vain valtionpäämiehille, pääministereille ja joskus ulkoministereille. Ne ovat niin sanoakseni tämän jykevän "myöhäisen roomalaisen" konsulin arvomerkit. Sellaisenakin häntä muistamme, mutta samalla myös leppoisassa pater nationis -osassa.

Linkomies ja Satakunta

Esitykseni otsikkoon pitäisi näin jo voida vastata. Samoin kuin Gallén-Kallelan, Linkomiehen isänpuolinen suku ei ollut maakunnasta, mutta äidin suku oli. Lapsuus Kiukaisissa, kouluaika Raumalla ja ylioppilasaika Satakuntalaisessa osakunnassa tekivät epäilemättä nuoresta Linkomiehestä hengeltään ja tunnustukseltaan satakuntalaisen; avioliitto, joka liitti hänet juuri tähän Satakunnan kantapitäjään Huittisiin, vahvisti vielä asian. Etevänä tiedemiehenä ja hallintomiehenä Linkomiehen pääasiallinen toimikenttä oli läpi vuosikymmenien valtakunnallinen. Poliitikkonakin hän edusti asuinpaikkansa vaalipiiriä (Uuttamaata).

Tehtävänäni ei ole eritellä näitä hänen uransa näkyvimpiä puolia.

Totean, että Linkomiehen harvinaisen pitkä inspehtorikausi Helsingin Satakuntalaisen osakunnan johdossa 1934–1956, jonka katkaisi vain pakollinen palvelu isänmaan puolesta Sörkän linnassa, säilytti hänen suorat suhteensa Satakuntaan harvinaisen eheinä varttuneempaan ikään asti. Vieläkin voi tavata maakunnan akateemisissa kansalaisissa paljon osakuntalaisia, jotka ovat olleet hänen aikaisensa Satakuntalaisen osakunnan jäseniä, tosin he alkavat olla yli 60-vuotiaita. Linkomiehen Satakunnan nuorison hyväksi tekemä työ on näin – edelleen toimivan Helsingin Satakuntatalon lisäksi – vielä myöskin elävässä muistossa, eikä vain sivistyshistorian lehdillä, jonne se epäilemättä on ansiollinen aikanaan siirtymään. Se, että Linkomiehen tapainen etevä henkilö ja mahtava persoonallisuus kotiutui niin syvällisesti Satakuntaan ja uhrasi sille niin suuren osan työstään, oli hänen maakunnalleen suureksi eduksi.

SEIKKO ESKOLA

Edwin Linkomies ja kirjallisuus

Edwin Linkomies – jos kuka – oli maskuliininen ilmestys. Ulkonäöltään, esiintymiseltään ja ääneltään hän oli pääministerin, yliopiston kanslerin ja rector magnificuksen näköinen. Hän ei lainkaan muistuttanut klassista romanttista kuvaa riutuvasta runoilijasta tai kirjailijasta eikä edes sellaista vähän paremmin voivasta kirjallisuuden kriitikosta. Kuitenkin kirjallisuus eri muodoissaan, niin teosten kirjoittajana kuin arvioijana, oli oleellinen osa hänen elämäntyötään.

Linkomies oli Rooman kirjallisuuden professori. Hänen väitöskirjansa käsitteli Octaviaa, roomalaisaiheista tragediaa. Esseissään hän käsitteli usein kirjallisia aiheita. Laajassa arvostelutuotannossaan hän liikkui lyriikan, romaanien ja muistelmakirjallisuuden parissa. Pääkirjoituksina julkaistuissa nekrologeissaan hän arvioi hienosti ja asiantuntemuksella monen merkittävän aikalaisensa elämäntyötä.

Esitykseni otsikoksi on pantu "Linkomies kirjallisuusarvostelijana". Kun seminaarimme muut aiheet kuitenkaan eivät liiku Linkomiehen kirjallisen tuotannon ympärillä, laajennan otsikkoa ja käsittelen Edwin Linkomiestä niin kirjailijana kuin arvostelijana ja esitän muutaman kommentin hänen aatemaailmastaan.

Sivuutan tässä Linkomiehen varsinaisen kielitieteellisen, ja pääasiassa latinaksi julkaistun, tuotannon. Sillähän hän jo 28-vuotiaana tuli professorin virkaan, ja vielä aineessa joka silloin oli yliopistossa varsin keskeinen. Hän teki erittäin merkittävän työn esitellessään antiikin kirjallisuutta ja kulttuuria suomalaiselle yleisölle. Näitähän olivat teokset "Keisari Augustus ja Rooman perintö" ja esseekokoelma "Muinaisuuden näköaloja", missä on hieno ja oppinut tutkielma siitä miksi mahtava Rooman valtakunta tuhoutui. Tämähän on historiantutkijoita pysyvästi askarruttava kysymys. Kaikissa näissä on tärkeä sija antiikin kirjailijain ja kirjallisuuden tarkastelulla. Mutta laajimmin hän käsitteli

kirjallisuutta suuressa Homeros-teoksessaan. Siinä hän esitteli ja analysoi maailmankirjallisuuden ehkä merkittävintä eeposta.

Kun Linkomiehen näitä teoksia ja muuallakin julkaistuja kirjoituksia lukee, voi hyvin yhtyä professori Iiro Kajannon toteamukseen, että "hänen parhaat kirjoituksensa kuuluvat eittämättä suomalaisen esseekirjallisuuden valioihin".

Linkomiehen kirjoista ihan omassa asemassaan on tietysti hänen muistelmateoksensa "Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–44". Sehän on sikälikin poikkeus muistelmakirjallisuuden joukossa, että sitä ei kirjoitettu seuraaville joulumarkkinoille. Ne kirjoitettiin Söörnäisten vankilan sellissä joulu-helmikuussa 1947–48. Kirjoittaja liitti käsikirjoitukseen esipuheen, jossa totesi, ettei sitä hänen kuoltuaankaan missään tapauksessa saa julkaista ennen vuotta 1970 – siis lähes neljännesvuosisataan. Muistelmat oli kirjoitettu jälkipolville totuudenmukaisen kuvan antamiseksi Suomen kohtalonhetkistä.

Teos herätti jo ennen ilmestymistään suurta huomiota ja vilkkaan keskustelun. Joitakin asiavirheitä siinä voitiin osoittaa. Mutta kokonaisuutena niitä on niin vähän, että ne ovat osoitus hämmästyttävästä muistista, kun vankilan sellissä ei ollut mitään asiakirjoja mihin tukeutua.

Tätä teosta lukiessa todella tempautuu mukaan. Siinä on intensiivisen romaanin tunnelma: juuri tuollaista oli johtaa maata kansan elämän ollessa vaakalaudalla. Katselin tätä esitystä valmistellessani omaa kirjaani, jonka luin heti sen ilmestyttyä. Olen sen loppuun merkinnyt päivämäärän 27.9.1970 ja sanat "Suomen kirjallisuuden merkittävimmät muistelmat".

Olen edelleen samaa mieltä, ainakin jos tuo attribuutti rajataan poliittisiin muistelmiin. Mutta teoksen maineen kannalta kohtalokasta oli sen markkinointi, joka antoi siitä vääristyneen kuvan. Suomen Kuvalehti näet julkaisi siitä useassa numerossa Linkomiehen suorasukaiset luonnehdinnat muun muassa hallituksensa ministereistä ja muista korkeista herroista. Näin suuri yleisö sai siitä poliittisen juorukirjan vaikutelman. Kokonaisuutena luettuna kuva on aivan toinen. Tilanne on sama kuin

jos merkittävästä taideromaanista julkaistaisiin vain sen eroottisesti uskalletut kohdat, jolloin se muuttuisi pornografiaksi.

Valvojan päätoimittajana 1923–31 ja 1955–63

Edwin Linkomiehellä on tärkeä asema myös suomalaisen kulttuuriaikakauslehdistön historiassa. Hän oli nuoren suomenkielisen kulttuurieliitin vuonna 1880 perustaman perinteikkään Valvojan päätoimittaja kahteen otteeseen, 1923–31 ja 1955–63. Se oli oleellinen osa hänen monipuolista elämäntyötään. Erityisen mielenkiintoiseksi tarkastelun tekee, että ensimmäisen päätoimittajuuden alkamisen ja viimeisen päättymisen välillä oli yli neljäkymmentä vuotta. Mutta kausien välillä oli neljännesvuosisata. Tämä on ainutlaatuista lehdistön historiassa.

Valvojan päätoimittajana oli kaksi aivan erilaista Linkomiestä. Ensin nuori asemaansa yhteiskunnassa vielä rakentava ja maan johtavien piirien ulkopuolella oleva dosentti, ja neljännesvuosisata myöhemmin suomalaisen korkeakoulumaailman grand old man ja entinen johtava poliitikko.

Ensimmäisen vaiheen yhdeksän päätoimittajavuotensa aikana hän kirjoitti 17 artikkelia ja arvioi 43 kirjaa.

Linkomiehen tämän ajan kirjallisuusarvosteluista useimmat käsittelivät lyriikkaa ja lähes yhtä monta historiallisia teoksia. Muutaman kerran hän tarkasteli kielitiedettä ja matkakirjoja. Huomiota kiinnittää, että politiikkaa käsitteleviin teoksiin hän ei silloin puuttunut, eivätkä hänen arvioimansa historianteoksetkaan liikkuneet nykyajassa.

Nuoriin moderneihin runoilijoihin ote oli varsin kriittinen. Arvioidessaan vuoden 1925 lopulla runouden satoa, saivat P. Mustapään "Laulu ihanista silmistä", Arvi Kivimaan "Palava laiva" ja nuorten runoilijain kokoelma "Hurmioituneet kasvot" varsin kriittisen kohtelun. Ainoa tunnusta saanut oli V.E. Törmäsen esikoiskokoelma "Tunturilauluja". Vuotta myöhemmin hän arvioi Uuno Kailaan "Silmästä silmään" hyvin myönteisesti. V.A. Koskenniemen runous oli aina Linkomiehen mieleen.

Historiallisista teoksista hän tyrmäsi murskaavasti H.G. Wellsin "Historian ääriviivat" (1924). Varsin kriittisen arvion sai myös kuuluisan ruotsalaisen antiikin tutkijan Martin P:n Nilsonin "Den romerska kejsartiden" (1922). Suurta tunnustusta sen sijaan annettiin suomalaisten tutkijain kuusiosaiselle suurteokselle "Maailmanhistoria" (1924). Aika myönteisesti Linkomies suhtautui myös Carl Grimbergin 30–luvun lopulla suomeksi ilmestyneisiin "Kansojen historian" antiikkia käsitteleviin osiin.

Sitten seuraakin Valvojan päätoimittajuudessa Edwin Linkomiehen osalta neljännesvuosisadan tauko. Tehtävään taas 1955 palannut päätoimittaja on aivan toinen mies kuin se nuori dosentti, joka 32 vuotta aikaisemmin oli vielä melko arasti esittänyt "mietteensä kulttuurityöstä". Nyt oli takana ja tukena loistava karrieeri yhteiskunnan eri sektoreilla. Puolitoista vuotta myöhemmin alkoivat rehtori- ja kanslerivuodet.

Nuorten kapinallisten tutkijain aikanaan perustamasta "dosenttien aikakauslehdestä" tulee nyt kahden grand old manin, niin Suomen yliopistomaailman eittämättömän keskushahmon – siis Linkomiehen – kuin Suomen kirjallisen elämän mahtimiehen, akateemikko V.A. Koskenniemen, äänenkannattaja. Esimerkiksi 1958 Valvojassa arviotiin 61 eri teosta. Niistä kolmetoista oli Linkomiehen ja viisitoista Koskenniemen käsialaa.

Linkomiehen aktiivisuutta kuvaa, että näiden kahdeksan päätoimittajavuotensa aikana hän rehtorin- ja kanslerinvirkojensa ohessa ehti julkaista 33 pääkirjoitusta ja artikkelia sekä arvioida 78 kirjaa. Esimerkiksi 1955 hän esitteli ja arvosteli seitsemäntoista kaunokirjallista ja muistelmateosta. Eikä rehtorin asema estänyt häntä kirjoittamasta 1958 kuutta pääkirjoitusta ja kolmeatoista arvostelua. Seuraavana vuonna luvut olivat neljä ja kahdeksan. Rector magnificus oli siis paljon aktiivisempi kirjoittaja kuin nuori päätoimittajaprofessori.

Linkomiehen toisella päätoimittajakaudella lehtikin oli toisenlainen. Nyt siinä oli pääkirjoitus, missä päätoimittaja omalla nimellään suurella varmuudella ja arvovallalla lausui mielipiteensä erilaisista kulttuurielämän ja yhteiskunnan kysymyksistä.

Uuden päätoimittajakautensa Linkomies aloitti pääkirjoituksella "Suomen kirkon muistovuosi", kun Suomen kirkko vuonna 1955 vietti 800-vuotisjuhliaan. Hän on useassa yhteydessä tähdentänyt persoonallista neutraaliuttaan suhteessa uskontoon. Mutta tämä kirjoitus oli erittäin myönteinen kirkolle ja sen merkitykselle Suomen historiassa. Katolisen kirkon juurtuminen Suomeen liitti sen läntiseen sivistyspiiriin. Se oli Suomen historian tärkeimpiä tapahtumia. Se istutti maahan ne perusarvot joihin nojaten se saavutti ja säilytti itsenäisyytensä. Se loi myös pohjan suomenkieliselle kulttuurille. Tällä hetkellä kirkon tulisi toimia aikakauden omanatuntona. Sen edustajien tulisi ottaa rohkeammin kantaa ajan kysymyksiin, hän huomautti.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 125-vuotisjuhlan merkeissä pääkirjoitus otti esiin kieli- ja kirjallisuusakatemian perustamisen suomen kielen viljelyä ja suomalaisen kirjallisuuden edistämistä varten. Sitä tarvitaan Suomen Akatemian rinnalla. Sen jäsenet eivät olisi viranhaltijoita vaan he työskentelisivät yhteisönä akatemian päämäärien hyväksi. Sen jäsenten tulisi olla paitsi tutkijoita, myös tyylitaitureina tunnettuja kirjailijoita, esseistejä sekä oikeakielisyysmiehiä. Tätä ajatusta oli ajanut myös Urho Kekkonen. Valitettavasti se ei kuitenkaan sittemmin toteutunut.

Poliitikkona ja hallintomiehenä Linkomies oli selkeä realisti ja ulkonaiselta hahmoltaan maskuliininen ja patriarkaalinen auktoriteetti. On siitäkin näkökulmasta mielenkiintoista, miten voimakkaasti hän kirjoituksissaan ja puheissaan tähdensi aatteiden ja ihanteiden merkitystä. "Aatteet ja ihanteet" -otsikoidussa pääkirjoituksessa hän 1959 arvosteli sekä niitä talouselämän edustajia, jotka vaativat että koulutus olisi organisoitava tuotantoelämän lähtökohdista käsin, että niitä kirjallisen maailman henkilöitä ja virtauksia jotka esittävät ihanteellisuuden vanhanaikaisena. "Kaikesta huolimatta on yhä edelleen varmaa, että aatteet ja ihanteet hallitsevat maailmaa". Sellaisiksi aatteiksi, joiden nyt – siis 1950-luvun päättyessä – pitäisi yhdistää kansaa, Linkomies totesi vapauden ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden. Viimeksimainittu on toteutettava niin pitkälle kuin se kansantalouden perusteita

vaarantamatta on mahdollista. Ja samaa hän tähdensi senaattori Onni Talaksen muistelmia käsitellessään (1960): "moraalisten tekijäin ensiarvoista merkitystä ei koskaan voida liiaksi korostaa".

Muistokirjoituksia

Oma mielenkiintoinen ryhmänsä Linkomiehen toisen kauden kirjoittelussa ovat muistokirjoitukset merkittävistä aikalaisista, Eino Kailasta, V.A. Koskenniemestä, J.K. Paasikivestä, Risto Rytistä ja Jean Sibeliuksesta. Sibeliusta lukuunottamatta hän oli ollut kaikkien kanssa yhteistyössä. Kaikki nekrologit olivat merkittäviä arvioita merkittävistä elämäntöistä. Kaikissa oli läheisen yhteistyön kautta saadun asiantuntemuksen antama maku.

Risto Ryti oli Linkomiehen mukaan "henkilöitynyt asiallisuus". Kuvattuaan kohteensa nuoruutta ja nopeaa nousua hän totesi Rytillä olleen huomattava ansio Suomen taloudellisessa vaurastumisessa 1930-luvulla. Hän oli sopivin mahdollinen talvisodan pääministeri. Arvio oli erittäin kiittävä: "Risto Rytin toiminta talvisodan pääministerinä oli vaikein tehtävä, minkä historiamme varrella kukaan aseeton Suomen mies on suorittanut". Hän jatkoi, että vaikka niitä seikkoja, jotka veivät maan jatkosotaan, ei vielä ole voitu yksityiskohtaisesti selvittää, on selvää että se oli johdonmukainen seuraus talvisodasta, eikä sitä olisi voitu välttää. Sotaan tosin mentiin toivein, jotka eivät toteutuneet. Rytin ansiona hän korosti, että tämä jo "aikaisessa vaiheessa" katsoi maamme etujen mukaiseksi irtautua sodasta niin pian kuin mahdollista. Korostetusti hän antoi kiittävän lausunnon presidentistä sinä aikana jolloin itse oli pääministerinä. Sotasyyllisyysoikeudenkäynnin Linkomies suoraan totesi oikeudenloukkaukseksi.

Muistokirjoitus Rytistä on muuten – sivumennen sanoen – hyvin mielenkiintoinen dokumentti siitä vapauden ilmapiiristä, joka vielä 1950-luvulla vallitsi. Näin suoraan saattoi siis kirjoittaa Helsingin yliopiston rehtori. Siinä ei ole jälkeäkään 1970-luvun suomettumisesta

ja nöyristelystä. Eivätkä tuollaiset puheet edes katkaisseet sotasyyllisenä tuomitun tietä Tehtaankadun suurlähetystön vieraaksi.

Pian Rytin jälkeen tuli Paasikiven vuoro niin poistua tästä elämästä kuin tulla arvioiduksi Valvojan pääkirjoituksessa. Huomautettuaan Paasikiven olleen viimeisen niistä, jotka vuosisadan alussa olivat johtaneet Suomen politiikkaa ja luonnehdittuaan Paasikiven G.Z. Yrjö-Koskiselta saamaa perintöä, Linkomies totesi, että Suomen vuosia 1944–56 voi nimittää Paasikiven kaudeksi. Juuri häntä silloin ehdottomasti tarvittiin. Hän teki maalle korvaattomia palveluksia vaikka ehkä meni eräissä "sisältä päin" (sit. S.E.) lähteneissä vaatimuksissa liian pitkälle, kuten sisäministerin salkun antamisessa kommunisteille, mistä oli seurauksena useita oikeuden loukkauksia.

Linkomies korosti Paasikiven suurta moraalista rohkeutta ja mainitsi esimerkkinä, että hän oli kevättalvella 1944 valmis ylittämään lentokoneessa taistelevat linjat ja menemään vihollismaan pääkaupunkiin. Siellä hän myös pelkäämättä esitti suomalaisten näkökannat. Silloisen hallituksen pääministeri huomautti, että voidaan tosin arvostella Paasikiven suhtautumista venäläisten ehtoihin, mutta lisäsi että se ei vähennä sitä kunnioitusta, joka hänelle kuuluu. – Paasikiven sodanjälkeisen ulkopolitiikan Linkomies siis täysin hyväksyi. Hän siis piti selkeästi erillään kommunistit ja Neuvostoliiton.

Näiden valtiomiesten jälkeen muistokirjoitusten kohteet olivat musiikin, filosofian ja kirjallisuuden mestareita. Sibeliuksen Linkomies totesi olleen "Suomen koko henkisen kulttuurin kuuluisin edustaja". Sibelius oli nero, mutta hän ei ole ymmärrettävissä ilman oman nuoruutensa kansallis-romanttista virtausta. Akseli Gallén-Kallela oli rinnakkaisilmiö maalaustaiteessa. Mutta Sibelius oli merkittävämpi, koska hän kansalliselta pohjalta "täysin elimellisen kehityksen tietä" pystyi nousemaan yleisinhimilliseen suuruuteen.

Filosofi Eino Kailaa Linkomies luonnehti toteamalla tämän olleen oloissamme ainutlaatuinen kulttuuripersoonallisuus. Hänessä oli runsaasti taitelijaa, jonka suhtautuminen elämänilmiöihin oli paljossa esteettinen. Kaila on maailmankatsomuksellisesti muovaillut "nyky-

sukupolven" (sit. S.E.) ajatuksia enemmän kuin kukaan toinen itsenäisyyden ajan tiedemies. Hänen persoonallaan tulee olemaan pysyvä asema Suomen kulttuurihistoriassa vaikka hänen tutkimuksensa vanhenisivat.

V.A. Koskenniemi ja Edwin Linkomies työskentelivät yhdessä ja vuorotellen päätoimittajina Ajassa ja Valvojassa lähes puoli vuosisataa. Ei siis ihme, että Valvojassa julkaistiin pääkirjoituksen paikalla Linkomiehen Koskenniemen paarien ääressä pitämä muistopuhe. Tilanne sinänsä vie luonnollisesti myönteisiin attribuutteihin – kielteisille ei ole tilaa – mutta ne tuskin Linkomiehen kannalta olivat ylisanoja. Hän totesi Koskenniemen maamme parhaaksi kriitikoksi ja esseistiksi. Tämän parhaat esseet yltivät kaikkein korkeimmalle kansainväliselle tasolle eikä kukaan esseetyylissä ole häntä Suomessa ylittänyt. Mutta hän korosti Koskenniemen olleen sittenkin ennen muuta lyyrikko.

Näiden nekrologien sarja jäisi puutteelliseksi ellei siihen lisäisi vielä hyvin myönteistä analyysia Pentti Haanpäästä. Hänen parhailla teoksillaan tulee kirjallisuudessamme olemaan pysyvä sija, korosti Linkomies.

Historiallisten teosten arviointia

Muistopuheita lähelle tulevat eräät Linkomiehen arviot 1950–60-lukujen vaihteessa ilmestyneistä historiallisista teoksista. Oman poliittisen toimintansa vuoksi hän oli poikkeuksellisen sopiva niitä arvioimaan. Hän tarttuikin tilaisuuksiin.

Kenraali Erik Heinrichsin 1950-luvun lopussa ilmestynyt "Mannerheim Suomen kohtaloissa" I-II aiheutti useita reunamerkintöjä. Teoksen kuvausta vapaussodan johtajasta Linkomies kiitti mutta piti valtionhoitajakauden analyysia heikompana, koska ajan sisäpolitiikka hänen mukaansa oli jäänyt tekijälle vieraaksi. Linkomies ei myöskään hyväksynyt tapaa, jolla Heinrichs puolusti Mannerheimin kirjettä presidentti Ståhlbergille Pietarin-operaatiosta syksyllä 1919. Linkomies katsoi, että Mannerheimin tilanteenarviointi oli silloin "kaikinpuolisesti virheellinen".

Kun Linkomies tarttui Heinrichsin toiseen osaan, voi sanoa niin kirjoittajan kuin kriitikon liikkuneen omalla kotikentällään, toinen yleisesikunnan päällikkönä ja toinen pääministerinä. Linkomies katsoi teoksen saaneen paikoitellen "apologian luonteen". Hän ei hyväksynyt kenraalin selittelyjä heinäkuun 1941 Itä-Karjalan päiväkäskystä vaan sanoi Mannerheiminkin silloin joutuneen "kansallisen romantiikan lumoihin". Myöskään hän ei hyväksynyt kenraalin puolusteluja esimiehensä kieltäytymiselle siirtää joukot Kannakselle Aunuksesta keväällä 1944. Linkomiehen mukaan kieltäytyminen vastoin useitten neuvoja johtui siitä, että marsalkka ei halunnut tunnustaa Aunukseen tunkeutumista virheeksi myös sotilaalliselta eikä vain poliittiselta kannalta. Kritiikkiä sai myös Heinrichsin ns. rauhanoppositiolle antama merkitys Mannerheimin presidentiksi tuloon. Vastoin kenraalia hän myös katsoi, että marsalkka oli saanut Rytin suostumuksen kauttakulkuluvan myöntämiseen saksalaisille elokuussa 1940.

Linkomies oli tietysti pätevin mahdollinen teoksen toisen osan kriitikko. Painavista reunahuomautuksista huolimatta loppuarvio oli kiittävä. Arvostelija luonnehti marsalkkaa "ainoalaatuisen loistavaksi persoonallisuudeksi" ja teosta parhaaksi, mitä hänestä oli kirjoitettu.

Mannerheimiin Linkomies palasi vielä 1962 arvioidessaan Yrjö Niiniluodon tätä käsittelevää "Suurta roolia". Hän kiisti jyrkästi, että marsalkka olisi näytellyt jotain roolia. Monet keskustelut tämän kanssa 1943–44 eivät hänelle lainkaan olleet antaneet sellaista vaikutelmaa.

Einar W. Juvan Svinhufvud-elämäkerran ensi osaa Linkomies moitti liian laajasta taustakuvauksesta ja päähenkilön jäämisestä taustalle. Toista osaa arvioidessaan hän antoi Ukko-Pekalle – sillä nimellähän aikalaiset häntä kutsuivat – suuren tunnustuksen niin itsenäisyyssenaatin puheenjohtajana kuin laillisten olojen palauttajana 30-luvun alun pääministerinä ja presidenttinä. Siinä hän teki "todellisen suurtyön", totesi Linkomies, joka itse oli aikanaan melkoisesti ymmärtänyt silloista oikeistoradikalismia. Hän korosti, että Svinhufvud oli aina ollut demokraatti, eikä sitä kumonnut ettei hän 1936 suostunut ottamaan sosiaalidemokraatteja hallitukseen. Tämä johtui vain siitä, että presi-

dentti piti marxilaisia oppeja vaarallisina. Linkomies totesi Svinhufvudin kyllä erehtyneen, kun hän silloin ei luottanut sosiaalidemokraatteihin.

Loppuarvio Ukko-Pekasta on kiintoisa ja tekijänsä historiankäsitystä hyvin kuvastava: "Hän on todistuksena siitä, että suurmieheksi ei tulla vain älyn terävyydellä eikä kaukonäköisillä suunnitelmilla, vaan että siinä merkitsevät yhtä paljon sydämen voima ja moraalinen täysipainoisuus".

Aikanaan herätti melkoisesti huomiota amerikkalaisen professori C. Leonard Lundinin Suomen toisen maailmansodan aikaiseen politiikkaan varsin kriittisesti suhtautunut "Finland in the Second World War" (1957). Linkomies käytti sen arvioimiseen useita sivuja. Perusteellisen analyysin jälkeen tuomio oli hyvin jyrkkä: teos oli metodisesti heikko, taustaa ymmärtämätön ja täynnä virheitä.

Myönteinen oli sen sijaan arvio osittain Lundinia vastaan kirjoitetusta professori Arvi Korhosen teoksesta "Barbarossa-suunnitelma ja Suomi". Parissa reunamerkinnässään Linkomies meni Korhosta pitemmälle Suomen ja Saksan jatkosotaa edeltäneitä kontakteja arvioidessaan. Antaen teokselle tunnustuksen hän kuitenkin lopuksi esitti aika painavan huomautuksen, ettei "kysymystä jatkosodan synnystä vielä ole kaikinpuolisesti voitu selvittää". Siinä Linkomies osui perin oikeaan. Taustalla oli hänen silloin vielä julkaisemattomissa muistelmissaan esittämänsä toteamus, että jollakin hänelle tuntemattomalla tavalla oli etukäteen sovittu Suomen liittymisestä sotaan.

Kaunokirjallisuuden arviointia

Kaunokirjallisuuteen Linkomies tarttui usein. Nyt kohteena olivat useimmiten romaanit, toisin kuin 20-luvulla. Linkomiehen arvosteluille on tunnusomaista, että johdattavan alkukappaleen jälkeen selostetaan teoksen sisältöä laajasti ja puolueettomalta vaikuttavasti. Vasta sitten kirjoittaja esittää oman arvionsa, joka myös aina tulee.

Eeva Joenpellon "Missä lintuset laulaa" (1957) sai varsin myönteisen

vastaanoton; "eräistä heikkouksistaan huolimatta merkittävä tuote" ja tekijän todettiin olevan huomattavimpia nykykirjailijoitamme. Suhteellisen myönteinen oli arvio nuoren Veijo Meren "Irrallisista" (1959). Mutta perässä oli toteamus: "Nuori kirjailija ei varmaan olisi tuntenut itseään riittävän 'moderniksi', jollei hän olisi romaaniinsa sisällyttänyt muutamaa erittäin törkeää sällimäisyyttä". – Ja kyllä Linkomies osasi myös teilata, kuten Alberto Moravian "Agostinen" 1959.

"Ruokotonta" kielenkäyttöä Linkomies moittikin jatkuvasti. Erityisesti hän arvosteli sitä Linnan "Pohjantähden" ensi osassa. Hän totesi, että jos tätä tietä jatketaan, yhdyssanan alkuosa on syytä pudottaa kaunokirjallisuudesta pois. Ja kohtalo varjelkoon meitä kehityksestä, että nämä sanat alkaisivat tuntua luonnollisilta, hän lisäsi. – Ja niin kai nyt täytyy sanoa, että se etuliite on sitten jäänytkin pois. Siinä me nyt olemme, mitä hän pelkäsi!

Mihail Solohovin "Hiljaa virtaa Don" oli Linkomiehen mukaan (1956) kaikkein huomattavimpia koskaan kirjoitettuja romaaneja. Tekijän hän sanoi olevan bolshevikki. Tämä maailmankatsomus ei teoksesta kuitenkaan juuri lainkaan näy. Se on "täysin objektiivinen" (sit. S.E.) kuvaus valkoisten ja punaisten kansalaissodasta.

Pari vuotta myöhemmin hän käsitteli laajasti toista suurta venäläistä romaania, Boris Pasternakin "Tohtori Zivagoa". Tälle teokselle oli juuri annettu Nobelin palkinto, mutta kirjailija oli kotimaansa viranomaisten painostuksen johdosta kieltäytynyt sitä vastaanottamasta. Linkomiehen laajan arvion mukaan "kysymyksessä on suurenmoinen romaani, jollaisia ei kirjoiteta kovin monta yhdessä vuosisadassa". Hän katsoi, ettei palkinnon saaminen johtunut poliittisista syistä. Teos kohosi hänen mielestään huomattavasti monen aikaisemmin palkitun yläpuolelle. Hän pohti eikö Solohovin romaani asettuisi sen rinnalle mutta päätyi siihen, että etusija suuremman omaperäisyyden vuoksi sittenkin kuuluu Pasternakille. – Tässähän hän otti kantaa poliittisesti merkittävään asiaan, koska Neuvostoliitossa olisi haluttu Solohovin tulevan nobelistiksi ennen Pasternakia.

Mika Waltarin "Turms kuolematon" sai Linkomieheltä aika viileän

vastaanoton. Romaanin rakenteessa oli "perusteellinen vika", kun etruskilaisromaanissa vasta loppupuolella päästiin Etruriaan. Tekijän viehätys fabulointiin oli paisuttanut alkuosaa liikaa. Siitä huolimatta Waltari oli Linkomiehen mielestä "suuren tyylin romaaninkirjoittaja". Arvostelija, Rooman kulttuurin tutkija, huomautti tietojemme etruskeista olevan siksi vähäiset, ettei voi sanoa kuinka todenmukainen kuva oli, ja runoilijalla oli oikeus kuvitella.

Pari vuotta myöhemmin (1958) ilmestynyttä Waltarin "Feliks onnellista" Linkomies käsitteli laajasti. Hän totesi sen uskonnolliseksi romaaniksi. Waltari oli palannut nuoruutensa aihepiiriin. Teokselta puuttui Linkomiehestä riittävää voimaa ollakseen esitys vakavasta kamppailusta suurten elämänkysymysten kanssa. Se jäi taidonnäyteeksi, harjoitelmaksi eikä kohonnut tekijänsä parhaitten teosten tasolle.

Jakamattoman positiivinen oli Linkomiehen arvio Waltarin seuraavasta teoksesta "Valtakunnan salaisuus". Hän katsoi sen tekijänsä siihenastisista tuotteista kaikkein persoonallisimmaksi ja niin sommittelun kuin aatesisällön puolesta parhaaksi. Se oli parhaita Kristuksen aikaan kohdistuvia historiallisia romaaneja. Viitaten omaan ajatteluunsa hän huomautti, että sellainenkin, jolla ei ollut riittävästi uskonnollista tunnepohjaa, myöntää romaanin suuren moraalisen kantavuuden.

Väinö Linnan "Täällä Pohjantähden alla" -trilogian kaikki osat joutuivat Linkomiehen analyysin kohteiksi. Ensimmäisen osan hän totesi taiteellisesti aika heikoksi. Hänen sanojensa mukaan se oli "yksipuolisesti suuntautunut, sommittelultaan hyvinkin vanhanaikainen naturalistinen tuote". Torppariväestö tosin oli kuvattu hyvin ja talolliset "eritoten huonoilta puoliltaan" osuvasti. Sivistyneistön kuvausta hän piti heikkona. Hän totesi, ettei Linna ollut lainkaan selvillä silloisista papiston palkkausoloista, kun esitti kirkkoherran taloudelle olleen olennainen merkitys torpparilta otetulla niityllä. – Tähän muuten täytyy lisätä, ettei sellaista pappilan ja torpparin kiistaa ole mistään löydetty. Kysyttäessä Linna ei muuten pystynyt antamaan mitään konkreettista esimerkkiä sellaisesta. Hän joutui vain toteamaan, että sellaista olisi voinut sattua, minkä Linkomies siis kiistää.

Linkomies huomautti, ettei Väinö Linnankaan olisi vaikea arvata,

missä asemassa "täällä Pohjantähden alla" nyt oltaisiin, ellei sivistyneistö olisi luonut edellytyksiä maan itsenäistymiselle.

Paljon myönteisempi oli arvio toisesta osasta. Arvostelijan mukaan se kirjallisena tuotteena kohosi huomattavasti ensimmäisen osan yläpuolelle. Ihmiskuvausta on kirjallisuudessamme esitetty syvällisemmin mutta henkilötyyppien rikkaudessa Linna vei voiton useimmista. Vankileirikuvauksia ja punaisten kohtelua Linkomies ei katsonut tendenssimäisesti liioitelluiksi. Jälkiselvittelyissä tapahtui tunteettomuutta ja epäinhimillisyyttä, eivätkä punaisten hirmutyöt riitä puolustukseksi kapinavankien kohtelulle. Sen sijaan Linkomies arvosteli Linnan kuvausta kapinaan johtaneesta kehityksestä. Kesän 1917 kuuluisa valtalaki oli esitetty virheellisesti eikä kapina hänen arvionsa mukaan suinkaan ollut mikään spontaani kansannousu vaan vallanhimoisten johtajien sytyttämä palo, johon suuret joukot solidaarisuudesta yhtyivät.

Kolmannen osan Linkomies totesi jäävän suunnilleen samalle tasolle kuin ensimmäinen. Se vahvisti hänen jo silloin saamansa käsityksen, ettei kysymys ole "suuresta kertomataiteesta" (sit. Linkomies) vaikkakin sinänsä kunnioitettavasta saavutuksesta. Linkomies katsoi romaanitrilogian kertovan tekijän maailmankatsomuksen olevan lähinnä materialismia mutta pohdiskeli sitten teoksen loppua, josta näytti aukeavan muitakin vaihtoehtoja.

Edwin Linkomies edusti selkeästi konservatiivista kulttuurikäsitystä. Hän korosti, että kulttuuri rakentui aina edellisten polvien työlle, mutta että jokaisen polven oli tuotava siihen oma lisänsä. Kulttuurin edellytyksenä oli taloudellinen hyvinvointi, mutta se ei ollut itseisarvo vaan talouden tehtävänä on palvella ihmisen henkisen kehityksen tarpeita. Tälle ajatukselle hän pysyi uskollisena koko kirjallisen toimintansa ajan.

Eräässä yliopiston avajaispuheessaan hän totesi: "Tiede on vastuussa myös jälkipolville eikä vain nykyiselle ihmiskunnalle. Siinähän on kaiken inhimillisen toiminnan voimakkaimpia kannustimia, että jättäisimme maailman tuleville sukupolville parempana kuin sen saimme." – Hänen ajattelussaan oli koko ajan se konservatismin perusidea, että tämä nyt elävä ihminen on osa sukupolvien ketjua, menneisyyden

perinnön varassa ja vastuussa tulevaisuudelle. Selvimmin tämä tulee esiin niissä sanoissa, joilla hän pääministerinä lopetti puheensa Suomen kansalle eräänä sen historian kaikkein pelottavimmista hetkistä, 18. kesäkuuta 1944, kun neuvostojoukkojen hyökkäys vyöryi eteenpäin Karjalan kannaksella. Saanen siteerata nämä sanat:

> Vaakalaudalla on jälleen isiemme työ, oman sukupolvemme elämä ja vapaus, lastemme ja vielä syntymättömien sukupolvien tulevaisuus. Tietoisuus tästä saakoon meidät lujina, rauhallisina ja päättäväisinä katsomaan eteenpäin. Kansa, joka on saattanut säilyä elossa läpi hennoimman ja uhatuimman kasvukautensa, on kestävä hetkenä, jolloin se vihdoin historian ankaran koulun kypsyttämänä on saavuttamassa täyden miehuutensa.

Linkomies tähdensi jatkuvasti moraalisten tekijäin ratkaisevaa merkitystä kansakunnan elämässä. Roomankin tuhon syyt hän näki nimenomaan sen yhteiskuntaa ja valtiota ylläpitäneitten arvojen luhistumisessa. Tärkeimpänä arvoja ylläpitävänä tekijänä hän näki uskonnon. Tässä hän liittyi eurooppalaisen konservatismin traditioon. Kuten jo mainitsin, hän suhtautui lämpimästi kirkkoon, koska se oli tärkeä kansakunnan moraalin ylläpitäjä. Mutta samalla hän usein esiin, ettei hänellä itsellään ollut kristillistä vakaumusta.

Tiedemiehenä Linkomies edusti hyvin kansainvälistä alaa, antiikin tutkimusta. Hän ihaili muinaista Roomaa ja sen hyveitä. Hän seurasi aktiivisesti ulkomaista kirjallisuutta ja keskustelua. Siinä hän oli eurooppalainen. Mutta kirjoittajana ja kulttuuripoliitikkona hän korosti voimakkaasti kansallisia arvoja, suomalaisuutta ja satakuntalaisuutta.

ARI UINO

Linkomies suomalaisuusmiehenä

Kokoomuspuolueen vuoden 1939 puoluekokouksessa Edwin Linkomies listasi oikeistopolitiikan suuntaviivoja. Siinä sivussa hän analysoi, millaista kokoomuslaisen konservatismin tulisi olla.

Puheessaan 44-vuotias professori painotti, että konservatiivisuus "aatteellisessa mielessä" ei suinkaan ollut vanhoillisuutta mutta se ei myöskään tarkoittanut vanhojen etuoikeuksien muuttumattomana pysyttämistä. Päinvastoin terveeseen konservatiivisuuteen kuului Linkomiehen mielestä myös reformipolitiikka, mutta uudistukset oli perustettava aikaisempien kokemusten pohjalle, eivätkä ne saaneet väkivaltaisesti katkaista perinteisiin nojaavaa kehitystä.

Kuten Paasikivikin, joka oikeastaan ensimmäisenä oli pohtinut puolueensa konservatiivista luonnetta, Linkomieskin perusti filosofiansa Edmund Burken ja Benjamin Disraelin julistamille arvoille. Niin erilainen tausta, luonteista nyt puhumattakaan, kuin Paasikivellä ja Linkomiehellä olikin, kumpikin korostivat, että reformien oli tapahduttava evoluution tietä ilman keinotekoisia mullistuksia. Traditiosta oli säilytettävä elinkelpoinen osa. Muutokset oli tehtävä varovaista harkintaa noudattaen. Valtiollisen ja yhteiskunnallisen toiminnan oli nojattava kansallisten perinteiden kunnioitukseen ja tietämyksen varaan rakentuvaan kokemukseen.

Kuka määritteli näiden teesien edellyttämän politiikan suunnan, siitä Paasikivi ja Linkomies, kuten ylisummaan kokoomusjohtajat, olivat yhtä mieltä: koulutettu ja kansakunnan eri vaiheissa ja asemissa kouliintunut eliitti. Turhaan ei Vesa Vares olekaan korostanut varhaisen kokoomuspuolueen meritokraattista luonnetta.

Yhtenäisen arvopohjan ei kuitenkaan tarvitse merkitä yhteneväistä politiikkaa. Kerran jos toisenkin Paasikivi ja Linkomies löysivät toisensa

eri puolilta poliittisen elämän barrikadia. Vanhasuomalainen taustan omaava Paasikivi oli leimallisesti talousmies ja tunsi yhä suurempaa viehtymystä kansainvälisiin kysymyksiin ja Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden problematiikkaan. Linkomies taas edusti paljolti vuoden 1918 sukupolvea. Hän tarkasteli suomalaista yhteiskuntaa oikeisto-vasemmisto -jakolinjan kautta. Sisä- ja puoluepoliittiset kysymykset olivat hänelle periaatteellisesti tärkeitä, erityisesti mitä tuli porvarillisen arvomaailman puolustamiseen.

Linkomies ei liiemmälti teoretisoinut ja pohdiskellut politiikan syntyjä syviä – hän oli pragmaatikko, jolle politiikka oli mahdollisuuksien taidetta, käytännön toimintaa ja tuloksentekoa, käyttääkseni modernia termiä. Periaatteistaan, periaatteen mies kun oli, hän piti tiukasti kiinni, muttei poliittiseen itsemurhaan saakka. 30-luvulla monet puoluetoveritkin luokittelivat Linkomiehen persoonan jääräpääksi ja vastarannan kiiskeksi. Kukaan ei kuitenkaan tohtinut kieltää hänen poliittisia avujaan ja luonteenpiirteistä kumpuavaa tahtoa viedä asioita eteenpäin. Voimakastahtoisuudesta ja energisyydestä oli erityisen suurta hyötyä jatkosodan raskaina pääministerivuosina.

Miten Linkomies sitten päätyi politiikkaan, yhteiskunnalliseksi vaikuttajapersoonaksi?

Monet seikat viittaavat siihen, että Linkomies tunsi vetoa politiikan pariin jo 1920-luvulla. Muitten töitten takia siihen vain ei ollut mahdollisuutta. Sitä paitsi kokoomuspuolueen johtopaikat olivat miehitetyt Linkomiehen vanhemmilla kollegoilla yliopistolta. Kun nämä yksi toisensa jälkeen siirtyivat poliittisiksi taustavaikuttajiksi, Linkomies näki tilaisuutensa tulleen. Hän epäilemättä halusi nopeasti päästä vaikuttajan asemaan – rivimiehen paikka ei sopinut nuorelle ja kunnianhimoiselle professorille.

Oman ja arvoisensa viiteryhmän, ja samalla vaikutuskanavan, Linkomies löysi niin sanotusta Uuden Suomen piiristä. Kokoomuksen päääänenkannattaja joutui 20-luvun lopulla puolueen oikeisto-opposition käsiin ja oli täst'edes kokoomusta ravistelleiden ristiriitojen keskiössä. Kiistat, joita Uuden Suomen ja kokoomuksen suhteista käytiin, olivat

Linkomiehelle epäilemättä opettavia, ja parkkiinnuttivat hänestä tahtopoliitikon.

Lapuanliikkeen vuodet 1930–32 nostivat Linkomiehen politiikan parrasvaloihin. Kansanliikkeen aallonharjalla hän nousi kokoomusoikeiston yhdeksi kellokkaaksi. Linkomiehen asema vain vankistui, kun syksyllä 1932 Uuden Suomen piiri alkoi reivata koko puolueen toimintaa oikealle. Linkomies julisti, että kesällä perustetun Isänmaallisen Kansanliikkeen tie olisi kokoomuspuolueenkin tie. Hän käytti kaikki retoorikon taitonsa, ja sai kokoomuksen puoluekokouksen hyväksymään ponnen, jonka mukaan puoluetta oli johdettava Isänmaallisen Kansanliikkeen hengessä.

Linkomiehen henkilökohtainen triumfi näytti täydelliseltä, kun hän kesän 1933 vaaleissa nousi eduskuntaan kokoomusehdokkaiden suurimmalla äänimäärällä. Menestys ei kuitenkaan poikinut poliittista arvovaltaa, saatikka näkyvää paikkaa puoluejohdossa. Isänmaallisen Kansanliikkeen erkaannuttua kokoomuspuolueesta oli tilinteon paikka. Kokoomus oli 18:lla mandaatillaan kutistunut minipuolueeksi ja tätä paitsi joutunut muiden hylkimänä poliittiseen paitsioon. Tätä eivät kokoomuksen maltilliset ainekset sulattaneet, ja nämä kävivät vastahyökkäykseen harjoitettua politiikkaa vastaan.

Linkomies oli pettynyt, ja pettynyt hänen täytyi olla myös omien tulevaisuuden näkymiensä suhteen. Hänen ajamansa politiikka oli hyvää vauhtia kärsimässä haaksirikon. Poliittista pelisilmää osoittaa, että hän alkoi irtaantua kokoomusoikeistosta ja jättäytyi IKL-mielisten ja maltillisten välimaastoon, voimasuhteiden selkiintymistä odottamaan. Kokoomuksen ja IKL:n suhteita hän ei sen sijaan tohtinut katkaista.

Tilinteko IKL:ään koitti Paasikiven tultua keväällä 1934 valituksi kokoomuspuolueen puheenjohtajaksi. Linkomies oli uudelle puheenjohtajalle lojaali, mitä tuli rajanvetoon IKL:n suuntaan. Linkomies ei enää luottanut IKL:n tulevaisuuteen, muistelmiensa mukaan hän karsasti myös kansanliikkeen natsimielisyyttä. Saksassa luennoimassa käydessään hän oli saanut tuntuman kansallissosialismin pakkovaltaan. Se ei sopinut Suomeen, eikä käynyt yksiin konservatiivisten, harkittui-

hin, lainalaisen valtiojärjestyksen kunnioituksesta lähteviin muutoksiin nojaavien periaatteiden kanssa.

Seuraavina vuosina Linkomies hallitusti perääntyi oikeistoradikaalien leiristä, jos kohta ei aina hyväksynytkään temperamenttisen ja kärsimättömän Paasikiven kiivaimpia purkauksia. Sanasodat toistuivat, mutta yleensä Linkomies perääntyi koleerisemman vanhemman valtiomiehen ukaasien edessä. Paremmin Linkomies tuli toimeen Paasikiven seuraajan Pekka Pennasen kanssa. Hänelle lähes ainoana Linkomies jakoi arvostavaa kiitosta henkilökritiikeiltään kirpeissä muistelmissaan.

Linkomies valittiin 1936 kokoomuksen puoluevaltuuskunnan eli "kabinetin" varapuheenjohtajaksi. Tämä merkitsi harppausta politiikan raskaaseen sarjaan. Pennasen ja Linkomiehen johdolla kokoomuspuolue eheytyi 30-luvun lopulla. Vanhat kaunat enimmältään haudattiin, ja Uusi Suomikin saatettiin juuri sodan alla ruotuun, puolueen ohjaukseen. Kokoomuksen varapuheenjohtajana Linkomies ei voinut enää sallia päääänenkannattajan sooloilua. Lopullisesti Uuden Suomen asia ratkaistiin välirauhan aikana: tuolloin Linkomies erotti omavaltaisen päätoimittaja Samuel Johannes Pentin ja istutti paikalle Lauri Ahon. Hänestä Linkomies sai luotettavan tukijan sodan raskaina vuosina.

Linkomies oli Helsingin kaupunginvaltuuston jäsen 30-luvun alkupuolella. Siellä hänet tunnettiin pikemmin avarakatseisena reformipoliitikkona kuin jarrumiehenä. Valtakunnan politiikassa oli hankalampi saada ääni kuuluviin, vallankin oikeiston puolelta. Sinnikkyyden puutteesta Linkomiestä ei kuitenkaan voinut syyttää; hän oli eittämättä puolueensa aktiivisimpia parlamentaarikkoja.

Linkomiehen sydäntä lähellä olivat monet kokoomuslaiset kestoaiheet, kuten virkamiespalkkojen jälkeenjääneisyys sekä puolustusmäärärahojen korotukset. Tyytyväiset ja pätevät virkamiehet sekä puolustuskyvyn ylläpitäminen olivat Linkomiehen mielestä isänmaallisuutta, jota ei voinut ylenkatsoa niin kuin sosiaalidemokraatit olivat taipuvaisia tekemään.

Valtiontalouden elpyessä ja elintason noustessa 30-luvun lopulla olivat sitä paitsi mahdollisia sosiaalisetkin uudistukset. Nämä olivat olleet

vieraita kokoomuslaisille sitten 20-luvun, mutta kansantuotoksen noustessa konservatiivienkin oli lämmettävä sosiaalipolitiikalle. Tätä Linkomies edellytti painokkaasti. Hän olikin vuoden 1937 valtiopäivillä ensimmäisten joukossa ajamassa kansaneläkelakia. Tarkoittaen lakiehdotusta hän lausui: "Mielestäni täytyy tässä suhteessa jotain uskaltaa. Jollei ole rohkeutta ja luottamusta tulevaisuuteen, ei ensinkään voi myönteisesti tähän lakiin suhtautua. Minulla puolestani on sen verran optimismia, että luulen tämän lain voivan tuottaa huomattavastikin siunausta."

Linkomiehen suureksi tyydytykseksi laki säädettiin. Laki oli kansan yhteenkuuluvuuden kannalta ensiarvoinen. Tämän lisäksi Linkomies tahtoi osoittaa, että kokoomus ei ollut sellainen uudistuksia vastustava puolue, jollaiseksi se vasemmiston taholta usein oli leimattu. Lain säätämisen yhteydessä Linkomies soi tunnustusta jopa muuten ylenkatsomalleen Cajanderin punamultahallitukselle. Hallitus toimi kiitettävästi myös antaessaan esityksen Suomen Akatemian perustamisesta ja saattaessaan yhteiskuntasopua hiertäneen yliopistolain satamaan.

Linkomiehen suomalaiskansalliset pyrkimyksensä liittyivät läheisesti hänen kaikkeen poliittiseen osallistumiseensa ja käsitykseensä suomalaisen yhteiskunnan olemuksesta – sikäli edellä on ollut tarpeen kertoa joitakin piirteitä myös Linkomiehen kaikkinaisesta vaikuttajankuvasta.

Konservatiiviseen katsantoon kuuluvat tietyt nationalistiset painotukset. Linkomiehellä nämä olivat erityisen vahvat. Kodilla, satakuntalaiselle miljööllä ja koululla kin oli tässä suhteessa oma merkityksensä. Mutta aivan varmasti ylioppilaitten aitosuomalainen innostus 1920-luvulla tarttui myös Linkomieheen.

Konsistorissa nuori professori opittiin pian tuntemaan nationalistisista mielipiteistään, ja asenteelle kuvaavasti hän suomensi nimensä Flinckistä Linkomieheksi 1928, vuosi sen jälkeen kun Akateemisen Karjala-Seuran aktiivit olivat vallanneet Suomalaisuuden Liiton ja aloittaneet aitosuomalaisen vyörytyksen yliopistomaailmassa.

Konsistorissa Linkomiehen kielipoliittiset näkemykset herättivät tor-

juntaa jo varhain. Syksyllä 1930 hänet mainittiin rehtorikandidaattina, mutta etenkään ruotsinkieliset professorit eivät voineet sulattaa hänen suomalaiskansallista ajatteluaan. Viisi vuotta myöhemmin ruotsinkieliset olivat yhtä penseitä, ja yli puolet suomenkielisistäkin professoreista torjui Linkomiehen valinnan.

Tuolloin taistelu suomalaisesta yliopistosta oli kiivaimmillaan. Linkomies ajoi voimakkaasti yksikielistä valtionyliopistoa ja ruotsinkielisen opetuksen siirtämistä Turkuun. Hän etsi eri vaihtoehtoja yliopiston suomalaistamiseksi, niin etteivät ruotsinkieliset tuntisi itseään sorretuiksi. Vaihtelevat mielipiteet tuskastuttivat vanhempia puoluetovereita, muiden muassa kansleri Hugo Suolahtea. Hän valitti päiväkirjassaan monet kerrat Linkomiehen alati muuttuvia mielipiteitä, milloin Linkomies oli valmis järjestämään ruotsinkielistä opetusta myös Helsingin yliopistossa, milloin taas viemässä kaiken opetuksen Turkuun ajateltuun ruotsinkieliseen opinahjoon.

Taistelu Helsingin yliopiston suomalaistamisesta oli Linkomiehelle hengen ja sydämen asia. Kokoomuspuolueen johtavana "aitosuomalaisena" hän ei säästänyt aikaa ja vaivaa asian saamiseksi ratkaisuun. Jarrutuskeskustelun kaadettua Kivimäen hallituksen yliopistolakiesityksen ylimääräisillä valtiopäivillä tammikuussa 1935 Linkomies oli tyytyväinen. Esitys kun tarjosi ruotsinkielisille 21 professuuria, mitä Linkomies piti kohtuuttoman suurena määränä, ottaen huomioon yliopiston resurssit ja kasvavan suomenkielisen opetuksen tarpeet.

Eduskunnassa hän meni pitemmällekin ja vaati aitosuomalaisittain kielilain muuttamista vastavuoroisuusperiaatteen osalta. Hän ei pitänyt mahdollisena saada aikaan suomalaiskansallista ajatuskantaa tyydyttävää ratkaisua, ennen kuin hallitusmuodon 14. pykälä olisi kumottu. Etenkin käytännölliset syyt sanelivat sen tarpeettomuuden. Suomi oli todellisuudessa valtakunnan pääkieli, ja sen vuoksi suomenkielelle oli annettava tämänmukainen asema.

Levottomassa Euroopassa aitosuomalaisuus häiritsi yhä pahemmin Suomen skandinaavisia suhteita. Tästä oli huolissaan erityisesti Paasikivi, ja tulikivenkatkuisesti hän moitti niitä, jotka eivät ymmärtäneet painaa

kieli-asiaa veran alle. Linkomieskin sai ripityksistä osansa – olihan hän puolueensa johtohahmoja. Vuoden 1936 kokoomuksen puoluekokouksessa herrat ottivat kiivaasti yhteen. Päiväkirjassaan Paasikivi moitti puoluetoveriaan "kieroilusta". Paasikiven mukaan Linkomies hyväksyi kahdenkesken pakon painaa sordinoa, mutta puoluekokouksessa taas kiivaili aitosuomalaisittain, esimerkiksi sitä että Ruotsilla ei ollut oikeutta puuttua Suomen kielellisiin järjestelyihin. Linkomies kyllä ymmärsi skandinaavisen orientaation välttämättömyyden, mutta periaatteista tinkiminen oli vaikeampaa.

Cajanderin hallituksen yliopistolakiesitystä keväällä 1937 Linkomies piti parempana kuin yhdenkään edellisen hallituksen. Silti ehdotetut 15 ruotsinkielistä professuuria oli liian suuri määrä, enemmän kuin yliopisto-opetus tarvitsi. Mutta kun yliopistolaki vihdoin säädettiin ja koko kysymys saatettiin pois päiväjärjestyksestä, Linkomieskin katsoi laihan sovun olevan paremman kuin jatkuvan lihavan riidan. Ei ollut enää aihetta ja tuskin poliittisesti viisastakaan luovia kokoomuspuolueen ohjelman, omien periaatteitten ja realiteettien välimaastossa.

Hugo Suolahti hämmästeli Linkomiehen äkkikäännöstä, jota kutsui liberaalisuudeksi ja advoseeraamiseksi. "Ei hän ole johtajatyyppi. Häneltä puuttuu korkea aatteellisuus ja ylevä henki", Suolahti kirjoitti päiväkirjassaan. Tässä kohdin luonne- ja taustavastakohtaisuudet, samasta puolueesta huolimatta aatteellis-poliittisetkin, tulivat näkyviin. Kuinka väärässä ensin mainitussa tuomiossaan Suolahti oli, sitä pian vakavasti sairastunut ja keväällä 1944 kuollut kansleri ei enää ollut näkemässä. Linkomies selviytyi vaikeasta ajasta kaikella kunnialla, "sotaansyyllisyydestä" ilman katkeruuden sävyttämää painolastia.

Muut isänmaalliset kysymykset, kuten maanpuolustuksen järjestäminen, olivat 1930-luvun lopulla nousemassa etualalle. Siitä Linkomies kiivaili Tannerin kanssa eduskunnassa. SDP:n vaatimukset puolustusmäärärahojen pienentämiseksi olivat väärää politiikkaa. Linkomies kehotti ottamaan mallia Ruotsista. Siellä sosiaalidemokraatit olivat hallitusvastuuseen tultuaan myötämielisiä maanpuolustuksen tarpeita kohtaan.

Keväällä 1939 Ahvenanmaan neuvottelujen yhteydessä Linkomies toivoi, että aika vielä riittäisi 20 vuoden takaisen erehdyksen korjaamiseen: linnoituksen ja yhteisen puolustuksen rakentamiseen. Suomella ja Ruotsilla oli kohtalonyhteys Ahvenanmaan yhteydessä. Sodan aikana yhteiset intressit ulottuivat pitemmällekin, ja Ruotsin apu, vaikkakin riittämätön, oli korvaamaton. Siksi kieliskismakin oli syytä haudata. Jatkosodan aikana Linkomies sitten tahtoi selvittää yliopistoasian lopullisesti, jotta yhtenäinen kansallinen rintama säilyisi, samoin Ruotsin ymmärtämys Suomen sotaponnisteluja kohtaan.

Tämä ja sodan aikaiset ratkaisut sekä Linkomiehen tavoitteenasettelut pääministerinä ovat kuitenkin oma lukunsa Linkomiehen vaiherikkaassa elämänkaaressa.